

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

**ФАКУЛЬТЕТ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА ПСИХОЛОГІЇ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему **«ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО
МИСЛЕННЯ ХУДОЖНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ
ПІДГОТОВКИ»**

Виконав: студент 2 курсу, групи 8.0112
спеціальності 011 «Освітні, педагогічні науки»
освітньо-професійної програми
«Педагогіка вищої школи» В. О. Сімчук

Керівник: професор кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, професор,
д.пед.н. _____ Г. В. Локарева

Рецензент: доцент кафедри педагогіки та
психології освітньої діяльності, доцент,
к.пед.н. _____ І. В. Козич

Запоріжжя

2023

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціальної педагогіки та психології
Кафедра педагогіки та психології освітньої діяльності
Рівень вищої освіти магістерський
Спеціальність 011 «Освітні, педагогічні науки»
Освітньо-професійна програма «Педагогіка вищої школи»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

« ____ » _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Сімчуку Віталію Олександровичу

- 1. Тема роботи:** «Педагогічні умови формування критичного мислення художників у процесі професійної підготовки»
керівник роботи Локарева Г. В., д. пед. н., професор
затверджена наказом ЗНУ від «26» вересня 2023 року № 1505-с
- 2. Строк подання студентом роботи:** _____
- 3. Вихідні дані до роботи:** аналіз наукової літератури з філософії, психології, педагогіки.
- 4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)** на основі аналізу філософської, психологічної, педагогічної літератури розкрити сутність і зміст поняття «критичне мислення»; розглянути особливості прояву критичного мислення в професійній діяльності художника; розробити модель формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки; обґрунтувати педагогічні умови формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки; визначити стан сформованості критичного мислення майбутніх художників та розробити методику формування зазначеного феномену.
- 5. Перелік графічного матеріалу:** рисунок «Модель формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки»; 3 рисунка та 3 таблиці з результатами дослідження.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали консультанта	Підпис, дата	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Вступ	Локарева Г. В.	04.11.22 р.	04.11.22 р.
Розділ 1	Локарева Г. В.	25.12.22 р.	25.12.22 р.
Розділ 2	Локарева Г. В.	10.05.23 р.	10.05.23 р.
Висновки	Локарева Г. В.	26.10.23 р.	26.10.23 р.

7. Дата видачі завдання: _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Збір та систематизація матеріалу	листопад	виконано
2	Розробка змісту роботи	грудень	виконано
3	Написання вступу роботи	січень	виконано
4	Написання першого розділу	лютий-квітень	виконано
5	Написання другого розділу	квітень-вересень	виконано
6	Написання висновків	жовтень	виконано
7	Оформлення роботи	жовтень	виконано
8	Рецензування, нормоконтроль	листопад	виконано
9	Захист	грудень	

Студент _____ Сімчук В. О.

Керівник роботи _____ Локарева Г. В.

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Козич І. В.

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота: 63 с., 4 рисунка, 3 таблиці, 44 джерела.

Мета дослідження: розробити модель та обґрунтувати педагогічні умови формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження: процес формування критичного мислення майбутніх художників.

Предмет дослідження: педагогічні умови та модель формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних методів дослідження: теоретичні – аналіз наукової літератури з філософії, психології, педагогіки для обґрунтування теоретичних основ дослідження та визначення сутності провідних наукових понять, для виявлення сутності та специфіки формування критичного мислення; моделювання – для побудови моделі формування критичного мислення художників у процесі професійної підготовки; емпіричні – опитування, бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ю – для визначення рівня сформованості критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні діагностичного інструментарію для визначення сформованості критичного мислення; методики формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти.

МИСЛЕННЯ, КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ, ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ, КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ХУДОЖНИКА, ТВОРЧИСТЬ, ПРОЄКТУВАННЯ, ПЕДАГОГІЧНИЙ МОНІТОРИНГ.

SUMMARY

Simchuk V. O. Pedagogical Conditions for the Formation of Critical Thinking of Artists during Professional Training.

The qualification work consists of an introduction, 2 parts, findings, a list of references (44 items).

Critical thinking is also important for the person himself to make decisions in his career, private and public life. Research shows that people who think critically are able to make more informed decisions, behave less prejudiced and tend to think heuristically. They are more informed and active citizens.

The priority of professional education, in accordance with the modern needs of society, is the task of preparing a highly qualified, creatively thinking, sought-after specialist, which implies a complete personality, developed both professionally and spiritually. For specialists in the field of art, the formation of critical thinking is especially important as a basic prerequisite for success in the field of artistic design and visual arts. This question is especially relevant in the process of training an artist and developing his critical thinking.

The purpose of the study: to develop a model and substantiate the pedagogical conditions for the formation of critical thinking of future artists in the process of professional training.

The research tasks:

1) on the basis of the analysis of philosophical, psychological, pedagogical literature, reveal the essence and meaning of the concept of "critical thinking";

2) consider the features of the manifestation of critical thinking in the artist's professional activity;

3) to develop a model for the formation of critical thinking of future artists in the process of professional training;

4) pedagogical conditions for the formation of critical thinking of future artists in the process of professional training are substantiated;

5) to determine the state of formation of critical thinking of future artists and to develop a methodology for the formation of the specified phenomenon.

Object of research: the process of formation of critical thinking of future artists.

The subject of the study: pedagogical conditions and a model of the formation of critical thinking of future artists in the process of professional training.

Part 1 “Theoretical foundations of the formation of critical thinking of future artists in the process of professional training” a description of the definitions of the concept of critical thinking is given, the role of critical thinking in the professional activity of an artist is considered, the means and methods of forming critical thinking of future artists in the process of professional training are determined.

Part 2 “An experimental study of the formation of critical thinking of future artists in the process of professional training” a model of the formation of critical thinking of future artists in the process of professional training was developed, the state of formation of critical thinking of future artists was determined, a methodology for the formation of critical thinking of future artists in the process of professional training was developed.

The practical significance of the obtained results lies in the development of diagnostic tools for determining the formation of critical thinking; methods of forming critical thinking of future artists in the process of professional training. Research materials can be used in the process of professional training of students in institutions of higher education.

Keywords: thinking, critical thinking, formation of critical thinking, critical thinking of an artist, creativity, design, pedagogical monitoring.

ЗМІСТ

Вступ.....	8
Розділ 1. Теоретичні основи формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.....	12
1.1. Характеристика дефініцій поняття критичне мислення.....	12
1.2. Критичне мислення в професійній діяльності художника.....	21
1.3. Засоби та методи формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.....	27
Розділ 2. Експериментальне дослідження формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.....	36
2.1. Модель формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.....	36
2.2. Визначення стану сформованості критичного мислення майбутніх художників.....	43
2.3. Методика формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.....	54
Висновки.....	68
Список використаних джерел.....	71

ВСТУП

Реалії сьогоднішнього дискурсу обумовлені змінами в глобальних процесах, культурному контексті та стрімкому розвитку штучного інтелекту, що значною мірою впливає на розвиток окремої особистості та ставить питання про її місце в соціальній взаємодії. В ситуації, що склалась, людина потребує не тільки адаптації свого мислення до мислення іншого, а й збереження власного ясного мислення, власної ідентичності.

Сьогодні особистість, яка має критичне мислення: вміє поставити під сумнів усталені думки і судження, здатна вести діалог, визначати суть проблеми та альтернативні шляхи її вирішення, відрізнити факт, який завжди можна перевірити, від припущення та особистої думки, – виходить з тіні, і тому формування такої особистості стало однією з провідних цілей українського суспільства.

Однією з причин затребуваності досвіду критичного мислення на ринку праці є швидке зростання кількості інформації. Інтернет та соціальні медіа є найбільш широко використовуваними джерелами інформації, однак через недостатній контроль за якістю публікацій та легкістю їх поширення, джерела інформації часто містять неповну або недостовірну інформацію, що може призвести до отримання неправдивих знань.

Критичне мислення важливе і для самої людини, щоб приймати рішення у своїй кар'єрі, приватному та суспільному житті. Дослідження показують, що люди, які мислять критично, здатні приймати більш обґрунтовані рішення, поводитися менш упереджено і схильні до евристичного мислення. Вони є більш поінформованими та активними громадянами.

У пріоритеті професійної освіти, відповідно до сучасних потреб суспільства, стоїть завдання підготувати висококваліфікованого, творчо мислячого, затребуваного фахівця, що має на увазі цілісну особистість, розвинену як професійно, так і духовно. Для фахівців у сфері мистецтва особливо значущим є формування критичного мислення як базової передумови

успішності у сфері художнього проектування та образотворчої діяльності. Це питання особливо актуальне у процесі підготовки художника та розвитку його критичного мислення.

Формування критичного мислення є ціннісним орієнтиром у розвитку особистості художника, без якого неможливо реалізувати свій творчий потенціал, ґрунтуючись лише на академічних художніх знаннях. Критичне мислення художника як найважливіший фактор розвитку його особистості, художніх здібностей та умова успішної професійної діяльності у поєднанні з високим рівнем знань, навичок, умінь, професійно важливих якостей, хорошим володінням образотворчими засобами та різними техніками та технологіями, як традиційними, так і новітніми, складає основу професійної майстерності художника та допомагає йому у виконанні своїх авторських творчих робіт. Вчені описують професіонала як творчу особистість, яка глибоко розуміє всі тонкощі своєї справи і здатна вільно комбінувати, варіювати засоби для досягнення високого результату.

Вивчення структури критичного мислення, виявлення змісту та рівня його розвитку у митців у процесі творчої діяльності є важливим для професійного становлення майбутнього фахівця.

За останні роки написано достатню кількість дисертацій на тему розвитку та формування критичного мислення (О. Белкіна-Ковальчук, І. Горохова, Л. Києнко-Романюк, О. Колесова, М. Починкова, С. Терно, Л. Ткаченко та ін.).

Вивченню різних аспектів проблеми формування критичного мислення в освітньому процесі присвячено праці представників психолого-педагогічної науки (С. Гончаренко, Г. Костюк, З. Курлянд, В. Омеляненко, І. Підласий, О. Сорокоумова, А. Щербакова). Проблеми формування критичного мислення здобувачів різних освітніх рівнів розглянуто в джерелах вітчизняних і зарубіжних дослідників (І. Загашев, С. Заїр-Бек, М. Кларін, І. Муштавинська, О. Пометун, С. Терно, С. Тягло).

Незважаючи на значну увагу науковців до обраної проблеми, практика формування критичного мислення художників в процесі професійної

підготовки ще не була предметом їх вивчення.

Отже, цілісне розв'язання проблеми формування критичного мислення художників у процесі професійної підготовки на теоретико-методологічному й методичному рівнях потребує спеціального вивчення.

Мета дослідження: розробити модель та обґрунтувати педагогічні умови формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

Завдання дослідження:

1. На основі аналізу філософської, психологічної, педагогічної літератури розкрити сутність і зміст поняття «критичне мислення».

2. Розглянути особливості прояву критичного мислення в професійній діяльності художника.

3. Розробити модель формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

4. Обґрунтувати педагогічні умови формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

5. Визначити стан сформованості критичного мислення майбутніх художників та розробити методику формування зазначеного феномену.

Об'єкт дослідження: процес формування критичного мислення майбутніх художників.

Предмет дослідження: педагогічні умови та модель формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

Для досягнення мети та розв'язання завдань дослідження використано комплекс взаємопов'язаних **методів дослідження:** теоретичні – аналіз наукової літератури з філософії, психології, педагогіки для обґрунтування теоретичних основ дослідження та визначення сутності провідних наукових понять, для виявлення сутності та специфіки формування критичного мислення; моделювання – для побудови моделі формування критичного мислення художників у процесі професійної підготовки; емпіричні – опитування, бесіда, анкетування, тестування, інтерв'ю – для визначення рівня сформованості

критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

Теоретичне значення дослідження:

- обґрунтовано педагогічні умови формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки (усвідомлена та мотивована участь художника у спільно-рефлексивній чи індивідуалізованій діяльності, що сприяє формуванню його критичного мислення; орієнтація спільно-рефлексивної або індивідуалізованої діяльності особистості на реалізацію поетапної та комплексної роботи з формування компонентів критичного мислення; використання проектного методу при командній формі організації навчання; здійснення моніторингу сформованості критичного мислення студентів під час роботи у команді; використання у процесі професійної підготовки художників новітніх інтерактивних методів навчальної діяльності, у тому числі методів дистанційного навчання з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій; забезпечення цілісності та безперервності формування критичного мислення художників у процесі їх професійної підготовки);

- розроблено модель формування зазначеного феномену, яка включає в себе мету, наукові підходи, критерії, педагогічні умови, форми, методи, рівні та передбачуваний результат;

- визначено критерії, показники та охарактеризовано рівні сформованості критичного мислення майбутніх художників.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні діагностичного інструментарію для визначення сформованості критичного мислення; методика формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки. Матеріали дослідження можуть бути використані в процесі фахової підготовки студентів у закладах вищої освіти.

Кваліфікаційна робота була апробована на VII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Педагогіка вищої школи: досвід і тенденції розвитку» (м. Запоріжжя, 25 жовтня 2023 р.). Опубліковано тези в матеріалах конференції.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

1.1. Характеристика дефініцій поняття критичне мислення

Термін «критичне мислення» використовується як загальний, що охоплює широкий спектр навичок. Ні в педагогічній, ні в наукових спільнотах не існує універсальної згоди про те, які саме навички повинні входити до складу цього складного конструкту, незважаючи на те, що концепція критичного мислення бере свій початок ще в Стародавній Греції. Теоретики, такі як Сократ, Платон, Фома Аквінський, Френсіс Бекон, Макіавеллі та Хоббс пропонували ідеї визначення критичного мислення та методи його формування у процесі навчання [41]. Проте сучасні теорії критичного мислення беруть свій початок у 30-х роках ХХ століття у США. Вважається, що американський філософ, психолог та педагог Джон Дьюї є «батьком» сучасного критичного мислення [40]. Дьюї запровадив перше сучасне визначення критичного мислення, і навіть концепцію навчання через вирішення проблем, що сприяє формуванню навичок критичного мислення [35].

Найбільш активно теорії критичного мислення почали розвиватися після 70-х років ХХ століття за кордоном. В даний час у зарубіжних роботах описано конструкт критичного мислення (Liu, Frankel, Roohr, Brookfield, Ennis, Kuhn, McGuinness, Paul, Halpern, Facione, Watson, Glaser), опубліковано безліч робіт, присвячених опису умов розвитку критичного мислення (Ennis, Paul, Elder).

М. Починкова у своїй дисертації визначає поетапний шлях розвитку концепції критичного мислення: «перший етап – первинна поява культури мислення, закладання підґрунтя для сучасної концепції критичного мислення; другий етап – закладання підвалин концепції критичного мислення, поява

шляхів правильного розмірковування; третій етап – обґрунтування теорії критичного мислення та проникнення її в педагогічну теорію; четвертий етап – ґрунтовне проникнення теорії критичного мислення у педагогічну, розробка й активне впровадження в педагогічну практику технології розвитку критичного мислення» [21].

На даний момент було розроблено велику кількість визначень критичного мислення. Однак зараз спостерігається така тенденція, що багато хто без будь-яких обмежень починає називати практично все критичним мисленням. Вирішення проблем, критичне читання, передача, логіка, навички дослідження, дедуктивне мислення, раціональне рефлексивне мислення, моральне мислення, відповідальне мислення, аргументоване переконання, критичне письмо та багато іншого розглядаються як критичне мислення, а не деякі можливі бажані компоненти критичного мислення. На думку деяких учених, перехід до цієї крайності та визначення критичного мислення як практично всіх форм мислення, не розрізняючи його унікальних особливостей та функцій приблизно так само корисний, як і відсутність визначення взагалі [37]. Дослідники повинні знати, що вони вивчають, перш ніж намагатися емпірично вивчити це, тому що сума частин не завжди дорівнює цілому.

Але існує й протилежна думка, наприклад, Пол (Paul) пояснює необхідність різних визначень, аргументуючи це наступним чином: не слід надавати надто великого значення якомусь конкретному визначенню критичного мислення через складність конструкту, його зв'язок із необмеженою кількістю варіантів поведінки у необмеженій кількості ситуацій [41]. Його остаточний висновок полягає в тому, що краще зберегти безліч визначень з двох причин: 1) зберегти розуміння різних аспектів критичного мислення, які наголошують на альтернативних визначеннях, і 2) допомогти собі уникнути обмежень кожного з них [40].

Незважаючи на переваги, виділені Paul у рамках стандартів та вимог до результатів освітньої діяльності, необхідно виробити єдине робоче визначення критичного мислення.

Якщо подивитися на сфери діяльності авторів визначень, то можна виділити три основні дисципліни, у рамках яких проходять дослідження критичного мислення: філософія, психологія та освіта (педагогіка) [39; 43]. Аналіз визначень у межах кожного з напрямків дозволяє виділити підстави для формулювання визначень:

- філософській напрям: філософи фокусуються на гіпотетичному критичному мислителі, перераховуючи якості та характеристики цієї людини, а не поведінку чи дії, які може виконувати критичний мислитель у реальних умовах;

- психологічний напрям, особливо тих психологів, які занурені в біхевіористську традицію та парадигму експериментальних досліджень: психологи схильні фокусуватися на тому, як люди насправді думають, а не на тому, як вони могли або повинні думати в ідеальних умовах, вони схильні визначати критичне мислення за типами дій чи поведінки, які можуть робити критичні мислителі;

- педагоги ґрунтуються на багаторічному аудиторному досвіді та спостереженнях за навчанням студентів, на відміну від філософської та психологічної традицій, відштовхуються від таксономій. На думку прихильників цього підходу, у сукупності когнітивні, метакогнітивні стратегії та навички мислення вищого порядку є центральними для концептуалізації критичного мислення.

Facione, Ennis, Paul є представниками філософського підходу [36; 37; 42]. При формулюванні визначень автори відштовхувалися від якостей та характеристик гіпотетичного критичного мислителя, а не від поведінки чи дій, які може виконувати критичний мислитель у реальних умовах [39; 44]. Ідеальний критичний мислитель – це людина, яка цікава за своєю природою, відкрита, гнучка, справедлива, має бажання бути добре поінформованою, розуміє різні точки зору і готова як призупинити судження, так і розглянути інші перспективи [37]. Крім того, філософський підхід традиційно зосереджений на застосуванні формальних правил логіки [39; 43].

Одним із обмежень такого підходу до визначення критичного мислення є те, що воно не завжди відповідає дійсності [43]. Підкреслюючи ідеал критичного мислителя і те, що люди можуть зробити в ідеальних умовах, цей підхід робить менший внесок у дискусії про те, що люди думають і роблять в реальних умовах.

Представниками психологічного підходу є, наприклад, Halpern, Kuhn. Підставою для психологічного підходу до визначення критичного мислення є те, що фактичний процес мислення не спостерігаємо, саме тому психологи схильні зосереджуватись на продуктах такого мислення – поведінці чи явних навичках (наприклад, аналіз, інтерпретація, формулювання добрих питань).

Філософи часто критикували психологічний підхід як редуccionістський – зведення складної композиції знань і навичок у набір розрізнених кроків або процедур [43], тоді як критичне мислення – це більше ніж просто сума його частин [38]. Bailin стверджує, що це фундаментальна помилка розглядати критичне мислення як ряд дискретних кроків або навичок, і що ця помилка пов'язана з необхідністю біхевіориста визначати конструкції способами, які безпосередньо спостерігаються. Деякі прихильники філософської традиції вказували, що можна просто пройти через кроки критичного мислення, фактично не займаючись критичним мисленням [34].

Нарешті представниками педагогічного підходу є, наприклад, Glaser, Dewey, Dressel, Meyhew. В основу педагогічного підходу покладено таксономію освітніх результатів різних авторів. Розглянемо, наприклад, таксономію Блума.

У рамках таксономії критичне мислення належить до трьох верхніх рівнів – аналіз, синтез, оцінка. Для кращого розуміння того, що таке критичне мислення можна додати, що це альтернатива звичайному процесу мислення, що діє на основі асоціацій між поняттями, уявленнями тощо, які активуються автоматично та функціонують без контролю волі. Звичайне мислення призводить до того, що процес мислення стає набагато швидшим і менш енерговитратним. Це узгоджується з тим фактом, що вид мислення, що

вивчається, зазвичай сприймається як дорогий з точки зору інвестицій під час, витрат енергії, концентрацію і зусилля [35].

Процес критичного мислення не запускається автоматично, він є рефлексивним та навмисним способом мислення, при якому люди активують свої когнітивні джерела (пам'ять, увагу) та здійснюють метакогнітивний контроль (моніторинг та оцінку) при застосуванні правил та логічних принципів. Навички критичного мислення потребують самокорекції, контролю розумності мислення та рефлексивності. Одна характеристика, яка однозначно визначає критичне мислення полягає в тому, що люди здатні відступити назад і задуматися про якість свого мислення. Критичне мислення дозволяє людині досягти справжнього знання, а чи не просто запам'ятовування [41].

Звернемося до підходів вітчизняних науковців до визначення поняття критичне мислення.

Науковці досить часто розглядають «критичне мислення» як єдине ціле з логічним мисленням. Так, О. Тягло розглядає критичне мислення як таке, що виступає компонентом сучасної логіки – «науки розмірковувати». Зв'язок логіки і критичного мислення вчений пояснює, насамперед, через правильне мислення – прийняття логічно обґрунтованих рішень, визначення логічних помилок [31].

Л. Ткаченко погоджується, що критичне мислення пов'язане з логічним мисленням як мисленням правильним, яке покликане знаходити істину. Однак логіку не цікавить особистість, яка мислить, логіка не враховує те, що на мислення впливають мотиви, переконання, емоції тощо, тому критичне мислення як інтегративна якість особистості є поняттям ширшим від логічного мислення. Однак ми розділяємо погляди дослідників, які вважають, що критичне мислення є таким, що ґрунтується на законах логіки [30].

Українські дослідники О. Нікітченко й О. Тарасова зазначають, що критичне мислення є процесом, який містить такі етапи мисленнєвої діяльності: постановка проблеми, пошук інформації, її осмислення, прийняття рішення щодо шляхів вирішення означеної проблеми [16].

Критичне мислення, як мислення якісне, яке, ґрунтуючись на когнітивних навичках і стратегіях, дозволяє аналізувати об'єкти, ситуації, події, і на основі такого аналізу приймати рішення: формулювати обґрунтовані висновки, давати правильні оцінки, адекватно інтерпретувати, а також коректно застосовувати отримані результати до ситуації та проблеми [2].

В. Овдійчук вважає, що основними ознаками критичного мислення є формування позитивного досвіду на основі повсякденної діяльності людини, вміння розглядати явище з усіх боків та давати йому позитивну чи негативну оцінку, вміння працювати в команді, аргументоване мислення, особистісна культура застосовування інформаційних процесів [17].

Під критичним мисленням О. Колесова розуміє «такий вид мислення, який спрямовано на аналіз інформації з позиції логіки й особистісно-психологічного підходу з тим, щоб отримати за рахунок вирішення бажані результати та застосовувати їх як до стандартних, так і до нестандартних ситуацій, питань і проблем» [13].

До основних рис критичного мислення С. Терно відносить такі вміння:

- робити логічні умовиводи;
- ухвалювати обґрунтовані рішення;
- давати оцінку(позитивних та негативних рис) як отриманої інформації, так і самого розумового процесу;
- спрямованість на результат [28].

А. Тягло вважає, що «сильним критичним мисленням називають спроможність піддати критиці ще й власне мислення й наявність для цього достатньо волі. Вільна і конструктивна самокритика здатна удосконалити вирішення проблеми, сприяти досягненню успіху і розвитку людини загалом» [31].

У дисертаційному дослідженні Т. Хачумян надає наступне визначення вивчаємого поняття: «під критичним мисленням розуміється особливий вид мислиневої діяльності, характерними ознаками якого є: вироблення стратегій прийняття правильних рішень у розв'язанні будь-яких завдань на основі

здобуття, аналізу, опрацювання інформації; здійснення рефлексивних дій (аналітичних, перевірочних, контролюючих, оцінних), які виконуються стосовно будь-якого об'єкта чи явища, зокрема і власного процесу мислення; виважений аналіз різних думок та поглядів, вияв власної позиції, об'єктивне оцінювання процесу і результатів як своєї, так і сторонньої діяльності» [32].

Слід виділяти такі якості і властивості мислення, які більш специфічні критичному мисленню. Критичне мислення як процес передбачає розвиток уяви, яке дозволяє передбачити явища і їх наслідки (подія, результати). Рішення критичного мислення передбачає наявність тимчасових рамок для обмірковування до прийняття рішення. Узагальнивши дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених, виділимо найбільш значущі характеристики критичного мислення:

- вміння робити висновки з безлічі фактів;
- здатність зіставляти результати, отримані в ході певного плану дій;
- здійснювати порівняльні судження за отриманими даними;
- діагностувати завдання і проблеми на основі спостереження та інших видів пошуку рішень;
- інтерпретувати дані із записів, фактів, звітів;
- аналізувати дані з наступним уточненням;
- аналізувати і оцінювати інформацію з різних джерел;
- доводити правильність рішення на значному обсязі інформації;
- визнавати в разі необхідності обмеженість власних висновків і виправляти невідповідність.

Із розглянутих нами підходів до визначення сутності критичного мислення, можна зробити висновки, що дослідники найперше вказують на такі його функції як аналітична, контролююча та оцінювальна, які є, на нашу думку, взаємопов'язаними. Потрібно визнати також, що дослідники проблеми критичного мислення останнього десятиліття схиляються до того, щоб розглядати цей феномен як інтегративну якість особистості, яка включає в тому числі рефлексивні, протиманіпулятивні уміння та виступає морально-

регулятивним засобом діяльності індивіда. Ці функції критичного мислення можна відслідкувати у наведених нижче підходах.

Л. Києнко-Романюк, яка бачить критичне мислення як таке, що «...існує поряд з логічним, аналітичним, креативним та іншими видами і вирізняється з-поміж них тим, що на виході формує не лише вміння свідомо аналізувати, синтезувати, робити власні висновки, різнобічно бачити проблему тощо, а й – позицію, духовну наповненість особистості»; характеризується громадянською позицією, що спирається на загальнолюдські цінності демократії та толерантності [12].

Л. Ткаченко стверджує, що результатом критичного мислення є продукт аналітично-оцінювальної діяльності, яка спрямована на з'ясування істини та відбувається за участі моральної складової (остання є певним регулятором у процесі критичної діяльності, що вказує на морально-регулятивну функцію критичного мислення) [30].

Вітчизняна дослідниця критичного мислення О. Белкіна-Ковальчук інтерпретує останнє як здатність індивіда «...до самостійної оцінки явищ оточуючої дійсності, інформації, наукових знань, думок і тверджень інших людей, вміння бачити їх позитивні і негативні сторони, а також прагнення до кращого, більш оптимального розв'язання проблем, завдань, до перегляду існуючих догм, стереотипів, традицій». У критичному мисленні науковець вбачає протидію конформізму та духовному рабству [3].

Відзначаючи в основному критичне мислення як здатність оцінки і перевірки відповідності знань об'єктивної дійсності, слід особливо виділити підвищення мотивації рівнів діяльності та стимуляції отримання об'єктивної інформації про об'єкт, процес або явище. У такому плані стимулююча функція критичного мислення дозволяє уточнити зону пошукової інформації, як для отримання більш ефективного вирішення, так і для більш широкого охоплення явищ дійсності.

Коригувальна функція критичного мислення проявляється в пізнавальній діяльності. Виходячи з безлічі припущень, учень здатний звужити зону пошуку і

вибрати найбільш ефективний шлях поставленого педагогом завдання.

Поряд з пізнавальними функціями слід позначити і таку, що прогнозує. У психологічних дослідженнях відзначається, що планування діяльності визначається точністю уявного прогнозу, відтворення, повноти і точності моделі майбутньої ситуації, на основі розвинутого критичного мислення, як умова оцінки вибору і оптимальних варіантів передбачуваних дій.

Аналіз визначень, запропонованих провідними вітчизняними та зарубіжними психологами, методистами та педагогами дозволив зробити висновок про те, що критичне мислення є сукупністю низки умінь і навичок розумових операцій, серед яких:

- аналіз важливості ситуації;
- формулювання та висування гіпотез;
- пошук аналогій та метафор;
- активізація та використання у реальних життєвих ситуаціях набутих знань;
- вибудовування причинно-наслідкових зв'язків;
- порівняння та протиставлення інформації, формулювання висновків;
- відокремлення головної інформації від другорядної, приватного від загального;
- здатність до аргументації та контраргументації;
- збирання та аналіз інформації;
- розгляд проблеми з різних точок зору;
- вирішення проблем у співпраці з іншими людьми;
- самоконтроль у неоднозначних практичних ситуаціях;
- психологічно адекватне сприйняття співрозмовника тощо [18].

Таким чином, критичним мисленням називають знання та навички, які дозволяють раціонально аналізувати та оцінювати інформацію для обґрунтованого та усвідомленого прийняття рішень; здатність ефективно справлятися із завданнями на роботі та у бізнесі: будувати кар'єру, знаходити та аналізувати помилки, розумно витратити ресурси, ефективно планувати

діяльність тощо.

На основі аналізу наукових джерел вітчизняних та зарубіжних учених з'ясовано, що характерними особливостями розвиненого критичного мислення є: оцінність, відкритість новим ідеям, здатність сумніватися. У критичному мисленні передбачається засвоєння наступних навичок: вміння знаходити в суперечках аргументи, вміння дивитися на вже відомі факти з нової точки зору, вміння відрізняти факти від припущень, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, виявляти помилки, якщо вони є, знаходити раціональні способи усунення помилок в міркуваннях.

З проведеного аналізу було сформульовано таке визначення. Критичне мислення розуміється як спосіб мислення, що дозволяє, виходячи з раніше вироблених критеріїв у контексті виділеної проблеми, підбирати, аналізувати та оцінювати інформацію необхідну для аргументованого міркування та/або ухвалення рішення.

1.2. Критичне мислення в професійній діяльності художника

Мислення художника через специфіку образотворчої діяльності, художньої творчості відрізняється своїми особливостями. Що характеризує мислення художника? Маючи у своїй практиці справу з предметами та явищами, які треба наочно уявити, відобразити у творах, художник постійно насичує свій розумовий процес наочними образами. Специфіка практичної діяльності художника, висловлюючись у систематичній комбінації (на полотні, папері, скульптурі) образів предметів дійсності, визначає найвищою мірою наочно-образний характер критичного мислення художника.

Яскравою особливістю критичного мислення художника, обумовленою активною участю у творчому процесі зорових образів пам'яті та уяви, є його асоціативність. Асоціації з контрасту, за подібністю та суміжністю постійно присутні в мисленнєвій діяльності художника на всіх етапах його творчого

процесу. І чим багатше, різноманітніше ці асоціації, тим виразнішими та цікавішими є художні образи, сюжети, створювані на їх основі. Багато асоціацій стали початком, вихідним моментом створення чудових творів.

Формування критичного мислення відбувається у діяльності, і саме специфіка діяльності визначає можливість досягнення найвищого рівня інтелектуального розвитку особистості [1].

Мислення суб'єкта також може виділити лише ті сторони та властивості дійсності, які становлять зміст його перетворюючої діяльності. Будучи узагальненим та опосередкованим відображенням дійсності, мислення може бути спрямоване на аналіз якісно різних сторін цієї дійсності, що визначається спрямованістю, вибірковістю, пізнавальною активністю людини, її потребами, мотивами, що склалися у неї засобами діяльності (знаннями, вміннями, навичками). Саме сфера діяльності визначає зміст індивідуального мислення, спеціалізуючи його, спрямовуючи на аналіз тих сторін дійсності, які є найбільш важливими для продуктивного здійснення цієї діяльності [19].

Критичне мислення не є локальним утворенням. Його формування здійснюється у системі загального психічного розвитку з оволодіння людиною предметним світом, у процесі спілкування, у ході спеціального навчання, у якому найповніше пізнаються просторові властивості й відносини у їх загальних і закономірних зв'язках [24].

Мислення як відображення дійсності полягає у переробці інформації та отриманні висновку. Мислення спрямоване на пізнання навколишнього світу, а творчість – на його перебудову, розвиток, оновлення, створення нововведень для його вдосконалення. Творчий контакт із середовищем відмінний від звичайного та достатнього для адаптації до середовища. Йому треба вчитися на професійному, творчому рівні. Художнику властиві гострота та глибина чуттєвих зорових та слухових вражень. Видатний скульптор О. Роден говорив: «Великий майстер той, хто дивиться своїми очима на те, що всі бачили, і хто вміє побачити красу у звичних явищах, що не зупиняють увагу» [8]. У процесі мислення творчої людини відбувається переробка накопичених вражень,

усвідомлення «підсвідомого». Художник активно накопичує знання та враження, потім деякий час виношує ідею, після чого нарешті відбувається безпосереднє вираження в образах та картинах. Художня творчість починається з розумового усвідомлення сутності соціальних явищ, що проходять і проходять, характеру епохи, актуальних потреб глядачів.

Мислення безпосередньо пов'язане з функціонуванням мозку. Дослідження психофізіологів, докторів медичних і біологічних наук виявили, що переважання активності однієї з півкуль у людини відбивається з його здатності результативно вирішувати завдання, притаманні свого типу мислення. Дослідження показали, що причина відмінностей типів мислення полягає у фізіологічному рівні роботи мозку [4]. Наслідком міжпівкульної асиметрії є різне сприйняття явищ довкілля. Різна роль правої та лівої півкулі у творчій роботі мозку, неоднаково сприйняття часу, деякими властивостями володіє тільки одна півкуля, іншими – обидві, але різною мірою, і всі ці зв'язки взаємодіють найскладнішим чином. Першим, хто описав розбіжності у роботі півкуль головного мозку людини, був американський вчений, лауреат Нобелівської премії Р. Сперрі [33]. Відмінності півкуль складаються у властивості оброблюваної інформації, а й у процесі її обробки. Лівому властиво функціонувати поетапно, логічно обґрунтовано. Для ухвалення рішення підбирається інформація, обґрунтовуються причини, аналізуються варіанти, підбиваються підсумки, зважуються наслідки.

Особистості, у яких розвинене «правопівкульне» мислення, працюють над творчими завданнями без додаткової активації мозку, тому практично не втомлюються, а питання з певним алгоритмом, що передбачають логічний підхід, вимагають включення додаткової активації мозку і, як наслідок, втоми.

Завдання, які вирішуються у мистецтві, завжди багатофакторні, зі складною кореляцією параметрів, і критерії оцінки результату часто неоднозначні. Тому в процесі створення композиції буває важко прийняти рішення, на це витрачається час і так само складно реалізувати його в готовому об'єкті. Якщо якомусь етапі бракує інформації, матеріалу чи завдання має

недостатню формалізацію, рішення немає і композиція не збирається в цілісний витвір мистецтва. При активної роботи правої півкулі, навіть за умов дефіциту інформації, її частини не розглядаються як окремі фрагменти і не піддаються послідовному аналізу, а практично відразу вишиковуються в цільну композицію. Відсутні фрагменти виникають миттєво, і рішення приходить як би само собою, як осяяння, інсайт, інтуїтивний спалах, воно виникає асоціативно, без поетапного логічного рішення і не фіксується у свідомості. У процесі такого вирішення проблеми людина переживає емоційне піднесення, натхнення, стан польоту, загострення емоційного сприйняття. Прояв цих станів при активній роботі правої півкулі [15].

Вчені зазначають, що у представників творчих професій не обов'язково проявляється домінування правої півкулі. Одним з яскравих прикладів, що підтверджують сказане вище, є багатогранна особистість Леонардо да Вінчі, який проявив свій талант як в образотворчій діяльності, так і в інженерії. Багато видатних письменників досить виразно робили графічні замальовки та мальовничі етюди. Видатні математики, фізики та хіміки виявляли глибокий інтерес до музики, живопису. Ці численні приклади підтверджують, що висока активність однієї півкулі головного мозку мотивує розвиток іншої півкулі, в основі чого лежить механізм нейропластичності мозку, що дозволяє розвивати творчі здібності та художньо-образотворчу професійну майстерність.

На наш погляд, важливим аспектом професійного розвитку художників є постійна робота над створенням художніх образів. Критичне мислення – це інтелектуально-мисленнєвий процес, що розвивається під час художньої діяльності, який передбачає створення та сприйняття творів мистецтва та явищ навколишнього середовища, що включає емоційні переживання людини. Для формування критичного мислення митцям необхідно вирішувати емоційно-образні завдання, внаслідок чого у них відбувається усвідомлення образотворчих та виразних можливостей художньої мови для реалізації ідеї композиції. Отже, критичне мислення розвивається з набуттям творчого досвіду, під час навчання у ЗВО та у подальшій професійній роботі [11].

У процесі професійної підготовки у майбутніх художників формується спрямованість до творчого саморозвитку та самореалізації, набуття художніх компетенцій у галузі створення художнього образу. Це сприяє динамічному розвитку критичного мислення та уяви та важливих профільних характеристик особистості. Художня діяльність пробуджує потребу в прекрасному, розвиває естетичне світовідчуття, здатність до художнього мислення та тонких емоційних стосунків. Творча робота сприяє розвитку низки важливих особистісних якостей художньої спрямованості. Воля, терпіння, посидючість необхідні на всіх етапах створення, розробки авторської роботи, починаючи від зародження ідеї та закінчуючи її художнім виконанням у процесі технічної реалізації. Набуваючи досвіду, особистість пізнає собі світ, отримує можливість його осмислення. Для митця світ наповнений емоційними переживаннями. «Лише виховання у собі небайдужого ставлення до всіх явищ, лише збереження у собі дитячого здивування та захоплення перед видимим світом створюють основу бачення. Усе це є основою творчості художника; про це невпинно слід повторити учням» [10].

Процес розвитку професійної майстерності можна поділити на фази.

1. Репродуктивна фаза (копіювання, наслідування). У цій фазі студент освоює навички, знання та вчиться їх застосовувати, виконує завдання, які пропонує викладач. У цей період корисно копіювати картини визнаних майстрів у музеї з оригіналів чи репродукції. Це добрий спосіб зрозуміти техніку, познайомитися зі стилістичними особливостями мови різних художників, засвоїти художні прийоми: мазок, відчуття та передачу світла. Даному рівню відповідають напрацювання навичок, усвідомлення законів зображення, які надалі складуть базу для самостійної творчості, тобто вивчення та оволодіння художньою грамотою у вигляді сукупності усталених алгоритмів та стереотипів. Вивчення навколишнього середовища, природи, людини в начерках, замальовках та тривалих роботах є напередодні вироблення своєї індивідуальної манери. Цей етап важливо пройти сумлінно, щоб набути художнього досвіду для подальшого розвитку. Під час репродуктивного етапу

мистецької діяльності рівень професійної майстерності у студента як фахівця є досить низьким. Особливостями того, хто навчається на цій стадії, є низький інтерес до декоративної діяльності, відсутність бажання до самореалізації, прагнення до новизни, самобутності та оригінальності в роботі, свідомості у створенні художнього образу. Студенти працюють в основному на зразок або використовують готові прийоми. Спостерігаються невисока працездатність, низький рівень володіння мовою художнього мистецтва, слабо розвинене образне мислення та уяву.

2. Інтерпретуюча фаза. Для цієї фази характерні бажання, прагнення студентів зрозуміти сутність досліджуваного змісту, заглибитись, проникнути в суть явища, переносити знання та вміння в нові умови, вирішуючи нові завдання. На цьому рівні студент прагне розкрити ідейно-образний зміст виразними та технічними засобами. Для цієї фази властиві технічна свобода та вміння використовувати вивчені правила та навички монументального мистецтва. Почерк, що склався, індивідуальність автора відображається в роботах. Інтерпретуючу фазу художньої діяльності визначають як середній рівень розвитку професійної майстерності. Їй притаманні нестійкий інтерес до монументальної діяльності, прагнення самореалізації, самовираження, участь у художніх виставках, новизна та оригінальність у роботі, робота у своїй манері та внесення своїх прийомів. Наголошується на розуміння специфіки мови монументально-декоративного мистецтва, володіння технологіями, але роботи, монументальні ескізи не завжди завершені та цілісні. У творчих роботах проявляються образна мова та уява автора, щоправда, не завжди впевнено та переконливо. Створення художнього образу відбувається недостатньо осмислено. Роботи студентів мають композиційні помилки та не завжди відрізняються цілісністю.

3. Творча фаза. У цій фазі розвитку професійної майстерності студенти справляються з якісно іншими завданнями: можуть самостійно опанувати нові знання та вміння, відкрити невідомі для себе прийоми вирішення заданої теми. Даній фазі відповідають: творчість – створення нового, оригінального і, як

наслідок, руйнування усталених кордонів; індивідуальний почерк – діалектична єдність спільного та приватного у художній творчості. Творчій фазі характерний високий рівень професійної майстерності фахівця у галузі монументального живопису. На цьому етапі проявляються цілеспрямований, стійкий інтерес до монументально-декоративного живопису, усвідомлене прагнення самореалізації та самовираження, оригінальність та новизна ідеї, осмислення та створення яскравого та виразного художнього образу, активна участь у творчих виставках різного рівня. Характерні застосування високому рівні специфіки мови монументально-декоративного мистецтва, грамотне використання технік цього виду мистецтва, висока працездатність. На цьому етапі починається профадаптація – активна участь на виставках різного рівня та значення, робота у майстернях, художніх цехах разом із працюючими майстрами над реальними монументальними об'єктами.

Професійна підготовка забезпечує перебудову мислення майбутніх художників, що сприяє розвитку професійної майстерності фахівців монументального живопису. Творча професійна діяльність є найвищим ступенем у розвитку критичного мислення та професійної майстерності художника.

Отже, для формування критичного мислення художника як навички вищого порядку необхідно використовувати методи навчання, освітні технології, що відповідають діяльнісному чи конструктивістському підходу.

1.3.. Засоби та методи формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки

Розглянемо ряд засобів, методів та прийомів, спрямованих на розвиток критичного мислення.

Теорія рішень винахідницьких завдань (ТРИЗ). Винахідницьке завдання – це завдання, яка не має очевидного рішення за допомогою звичайних методів,

на її вирішення необхідно винаходити щось нове мінімізувавши у своїй транзакційні витрати. Основний акцент у рамках ТРІЗ робиться саме на вирішенні творчих завдань [4]. Мета технології – розвиток творчого та критичного мислення.

Рішення винахідницьких завдань включає три ключові етапи:

1. Формулювання завдання, виділення протиріч, що перешкоджають прямому рішенню, відомими способами.
2. Ліквідація протиріч (у т.ч. застосування наявних способів вирішення, виділення ресурсів).

Встановлення відповідності між елементами допрацьованої системи і зміненим елементом (система реформується, наводиться відповідно до оновленого елементу).

ТРІЗ включає три етапи – аналітичний, оперативний та синтетичний.

Аналітичний етап – аналіз інформації про завдання, метою даного аналізу є встановлення ключової суперечності та визначення причини суперечності.

Аналітичний етап складається з:

1. Постановки задачі.
2. Виділення ключової ланки задачі, що містить протиріччя.
3. Виділення ключового протиріччя.
4. Виділення причин протиріччя.

Оперативний етап включає пошук механізмів усунення, виділеної на попередньому етапі, причини протиріччя. Спочатку пошук починається з дослідження існуючих способів розв'язання. Далі слідує пошук нових способів вирішення в межах заданої системи, у зовнішньому середовищі, у сусідніх системах.

Синтетичний етап полягає у внесенні змін до елементів системи, що залишилися, з метою приведення їх у відповідність з оновленим елементом, в якому на попередньому етапі було усунуто протиріччя. Синтетична стадія включає:

1. Зміна системи.

2. Зміна методів використання системи.

3. Оцінка чи можна застосовувати отриманий у ході розв'язання задачі метод вирішення інших задач.

4. Оцінка одержаного винаходу.

Проектні технології.

Слово «проект» походить від латині і спочатку означало «кинутий вперед», а потім поступово набуло значення «планування» та «задум» [20].

Проектний метод – це спосіб досягнення мети навчання шляхом поглибленого дослідження значимих для здобувачів освіти питань. Дослідження має закінчуватися реальними результатами, представленими певним чином [23]. За одним описовим визначенням, проектне навчання зосереджено на студентах, які долучені до проекту та спрямовують свою діяльність на вирішення творчої проблеми. У проектному навчанні учні виконують реальні завдання, вирішують проблеми та демонструють результати проекту через самостійну роботу та групове співробітництво учнів [22]. Тобто проектний метод – це динамічний метод навчання, який дозволяє майбутнім фахівцям досліджувати та вивчати реальні проблеми. Цей вид навчання ґрунтується на реальності, яка допомагає підвищити інтерес та ентузіазм учнів. Проектний метод дозволяє освідомити розуміння навчання як процесу формування професійних компетентностей та розвитку професійного критичного мислення. У проекті майбутні художники мають можливість покращити свої методи самонавчання, мислення та дослідження, щоб розвивати звички та здібності до самостійного навчання, досліджень, співробітництва та обміну думками з іншими, а також інновацій, таким чином майбутні художники покращують свої якості мислення.

Складовими компонентами використання проектного методу у процесі навчання є «система актів взаємодії навчання та студентів; діяльність педагога з регулювання взаємодії окремих студентів та груп з метою створення позитивних міжособистісних відносин, створення емоційного фонду» [27]. Головною ланкою забезпечення високої ефективності командної форми

організації навчання є викладач, який, як лідер команди, демонструє свої вміння бачити технологічні, організаційні, соціально-економічні, соціально-психологічні можливості отримання максимального педагогічного результату. Проектний метод дає можливість викладачам набагато ближче впізнавати студентів, детально перевіряти їхній рівень підготовки. Використання даного методу в командах засноване на прямому особистому контакті всіх членів команди та принципах педагогічного впливу, що дозволяють не лише набувати професійної кваліфікації, а й створювати ситуацію «успіху», яка дуже впливає на становлення студента як особистості, корегує статус людини в групі, показує цінність особистості колективу. Для створення сприятливого психологічного настрою групи успішно використовуються деякі прийоми на психологічний клімат групи.

Для розвитку критичності мислення можна використовувати наступні методи та прийоми: мозковий штурм; інсерт; рольова гра; вільний лист; синквейн; кластер; взаємоопитування; перехресна дискусія.

Також з метою формування критичного мислення майбутнього художника можна застосовувати штучний інтелект.

Штучний інтелект всупереч поширеній думці пов'язаний не тільки з технікою та технологіями, а впливає і на художнє середовище та освіту в цілому. Це стосується діяльності художників.

Роль і місце штучного інтелекту у творчій діяльності, у тому числі в художній школі, можуть бути визначені за допомогою аналізу досягнень напряму у сфері мистецтва та галузі освіти. Художник-педагог за допомогою відповідних інструментів та комп'ютерної техніки у професійній практиці може вирішувати такі завдання:

- вдосконалення форм організації освітнього процесу;
- використання сучасних педагогічних технологій;
- залучення майбутніх художників до пізнавального процесу, розкриття їхнього потенціалу в аспектах творчості, інтелекту, моральності та інших якостей, важливих для творчої особистості;

- залучення студентів до художньої культури, творчого самовираження тощо [5].

Вищесказане доводить актуальність застосування штучного інтелекту у професійній діяльності художника. Інструменти, доступні йому, забезпечені комп'ютерною технікою та відповідними можливостями, мають колосальний освітній потенціал.

Штучний інтелект у контексті професійної діяльності художників цікавить безліч сучасних учених, які в аспектах теорії та практики досліджують, аналізують здатність комп'ютерної техніки та інтелектуальних систем реалізовувати творчі функції та вирішення супутніх завдань.

Природа людської творчості нині є менш вивченою ніж природа інтелекту. Вона наголошує, що в процесі аналізу штучного інтелекту вкрай важливо відштовхуватися від того факту, що важливим компонентом інтелектуальних систем є машинна творчість, особливо у контексті педагогіки вищої школи у художній площині. Безпосередньо термін «творчість» можна розглядати як поєднання трьох компонентів (функцій):

1. Комбінування, змішання існуючих мистецьких та інших концепцій.
2. Дослідження, продуктом якого є будь-яка нова ідея чи концептуальна область.
3. Трансформація, що призводить до руйнування морально застарілих структур, нововведень та інновацій.

Штучний інтелект в аспектах обчислювальної креативності сприяє посиленню уяви особистості. Пояснюється це такими аспектами:

- розширення звичного інструментарію для творчості завдяки можливостям штучного інтелекту;
- доступність комп'ютерної техніки та програмних рішень різним користувачам, що прагнуть реалізувати як творчі, так і інші цілі;
- відсутність фізичних та подібних обмежень [9].

Останнє в контексті діяльності художника заслуговує на особливу увагу. Так, за допомогою звичайного планшета та інтелектуального програмного

забезпечення можна:

- створювати різні віртуальні художні об'єкти та предмети;
- не використовувати фарби, ручки, олівці, папір та подібні класично необхідні засоби.

Подані думки цікаві, але не слід вважати, що обчислювальна творчість – це лише живопис.

У художньому контексті машинного зору цікаві можливості комп'ютерної техніки та програм, пов'язані з отриманням зображень об'єктів реального світу, з їхньою обробкою. Машини можуть використовувати графічні дані для вирішення різних завдань тощо. Комп'ютерний зір застосовується, наприклад, для пошуку релевантних зображень та відео [26]. Так, комп'ютерний зір як технологія штучного інтелекту може бути використаний художником у професійній діяльності.

Сучасні вчені виділяють різні програми стилізації зображень. З їх допомогою можна досягти імітації стилів Ван Гога, Клода Моне і тощо.

Технології – невід'ємна частина навчання професійного розвитку художника. Володіння інструментами штучного інтелекту підвищує результативність діяльності митця, і навіть розвитку в нього художніх навичок.

Командна форма організації навчання сприяє формуванню критичного мислення студентів ЗВО та дає можливість навчити студентів умінням роботи в умовах ділової взаємодії та співробітництва, тобто у «команді».

Як показує аналіз літератури, тема дослідження пошук сучасних шляхів формування критичного мислення майбутніх художників є актуальною та привертає увагу багатьох авторів, у тому числі зарубіжних. На їхню думку, студенти повинні мати інтегративні вміння, вміння працювати в команді, думати критично, втілювати свої ідеї креативно, інноваційно.

Грунтуючись на наведенні вище теоретичні положення, можна зробити наступний висновок: для того, щоб група студентів перетворилася на єдине ціле, її учасники повинні мати певні якості: інтегративне вміння критично мислити і працювати в команді. Дані якості мають бути включені до складу

професійних компетенцій майбутнього спеціаліста, їх формування можливе лише за цілеспрямованого, системного навчання студентів на спеціальних курсах та семінарах з використанням інтерактивних технологій навчання мисленню та практичної діяльності [6].

Зарубіжні дослідники, які займаються даною проблематикою, відзначають той факт, що навчання студентів критичному мисленню, особливо в командах, дозволяє їм використовувати теоретичні знання, отримані в ході семінарів, тренінгів у реальному житті, та виділяють наступні етапи реалізації критичного мислення:

- визначення проблеми;
- системне спостереження;
- мозковий штурм;
- початок вирішення проблеми;
- постановка короткострокових цілей;
- аргументація, заснована на якісних показниках;
- зворотній зв'язок і самооцінка.

Ми згодні з точкою зору зарубіжних дослідників і вважаємо, що реалізація критичного мислення і, отже, його формування певною мірою можливе на всіх етапах, скрізь, де є альтернатива – під час аналізу проблемної ситуації (аналіз вимагає критичного відношення).

У процесі навчання важлива роль відводиться здійсненню моніторингу сформованості критичного мислення студентів під час роботи у командах.

На основі аналізу теоретичних розробок про моніторинг як педагогічну технологію ми встановили, що поняття «моніторинг» включає:

- діагностику як процес постановки діагнозу, визначення рівня вихованості, освіченості та розвитку студентів;
- оцінку показників, що розглядаються з позицій основних критеріїв системи виховання в цілому, її компонентів окремо та проміжних результатів, основних факторів, що впливають на її розвиток;
- прогнозування виховного процесу;

- спостереження за перебігом його проведення, результатів (продуктивності), перспектив розвитку на майбутнє;
- включення результатів діагностики, оцінки, прогнозування та спостереження в подальшу побудову виховного процесу на вищому рівні педагогічної теорії та використання найбільш ефективних виховних технологій (шляхом прийняття спеціальних управлінських рішень з метою врегулювання та корекції функціонування виховної системи в цілому та окремих її компонентів) [14].

Моніторинг – це спостереження, відстеження, дослідження. Мета його здійснення – перевірка відповідності бажаному результату, виявлення змін, цілеспрямоване управління, достовірне науково-інформаційне забезпечення програм розвитку; оптимальний вибір цілей та завдань діяльності [29].

Педагогічний моніторинг процесу формування критичного мислення студентів ЗВО, а також методика та техніка його здійснення у закладі вищої освіти, успішність оволодіння та систематичного використання педагогами тісно пов'язані із сутністю та специфікою процесу та особливістю управління цим процесом. На основі аналізу досліджень можна виділити наступну систему принципів педагогічного моніторингу закладу вищої освіти: створення педагогічного спілкування, практичної значущості, педагогічної діагностики, інтегративного характеру інформації; науковості; безперервності; цілісності, прогнозування; наступності. Сукупність перерахованих принципів відбиває систему наукових форм, методів, засобів отримання педагогічної інформації, визначає умови розробки технологій педагогічного моніторингу.

Під час здійснення моніторингу процесу формування критичного мислення студентів у процесі навчання у командах у закладі вищої освіти необхідно враховувати реальні умови, такі як:

- рівень сформованості критичного мислення;
- ціннісні орієнтації та інтереси;
- ставлення членів команди до своїх обов'язків;
- ставлення студентів до навчання;

- реальні та потенційні можливості студентів тощо.

При дослідженні прояву критичного мислення у студентів за основу беруться такі показники, як висловлювання оціночних суджень, уміння розпізнавати свої помилки та давати їм оцінку.

Таким чином, у процесі моніторингу виявляється необхідність реалізації педагогічних умов та технологій навчання, що сприяють успішності процесу формування критичного мислення студентів ЗВО. Проведення моніторингу дозволяє судити про набуття студентами навичок самоорганізації своєї ціннісно-пізнавальної діяльності та формування особистої потреби поглибити духовний та професійний саморозвиток. Прагнення та здатність майбутніх фахівців до самостійної роботи свідчить про їх особистісне самоствердження у своїй професійно-спрямованій та індивідуально-розвивальній діяльності на основі розвитку здатності до самоорганізації особистості. Становлення пізнавальної активності майбутніх художників проявляється у формуванні в них активної та відповідальної позиції особистості, готовності до реалізації творчих здібностей, самореалізації професійних знань про критичне мислення, прагнення поширення їх у соціумі.

РОЗДІЛ 2

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ХУДОЖНИКІВ У ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ

2.1. Модель формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки

Для відображення властивостей, характеристик, ознак формування критичного мислення майбутніх художників, принципів його функціонування та організації, з урахуванням дискурсивної аргументації проблеми, створена модель формування критичного мислення у майбутніх художників (рис. 2.1.).

Ця модель відноситься до типу структурно-дієвих. Структурно вона складається з цільового, змістовного та рівнево-результативного блоків.

Цільовий блок моделі включає мету та наукові підходи, що є основою даного дослідження.

Мета моделі: формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

Наукові підходи: системний, когнітивно-комунікативний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний.

До змістовного блоку входять структурні компоненти, критерії та показники сформованості критичного мислення, педагогічні умови та методи, форми та прийоми формування критичного мислення.

Компонентами формування критичного мислення майбутнього художника виступають: мотиваційний, пізнавальний, діяльнісний, рефлексивний.

Мотиваційний компонент у структурі критичного мислення є одним із базових. Успіх у будь-якій діяльності неможливий без відповідних потреб, мотивів та інтересів особистості., оскільки усвідомлення художниками

критичного мислення, здатне дати позитивний імпульс для його ефективного формування. Тому, під час цього дослідження мотиваційний компонент у певній ситуації прогнозував розвиненість інших компонентів. Мотиваційний компонент будується на активізації свого інтенціонального досвіду (переконавання, переваги, настрої). Крім того, до показників мотиваційного компонента відносяться: бачення сенсу у роботі, підтримка високого рівня мотивації на всіх етапах роботи, знання та використання предметів стимулювання та налаштування роботи власного інтелекту.

Пізнавальний компонент також є одним із основних. Він включає знання людини про себе в цьому світі як неповторної унікальної особистості та має на увазі знання художників про феномен критичності, сутність критичної діяльності та роль уяви. Так само передбачає інтуїцію у творчому процесі та усвідомлення себе як суверенного джерела творчості.

Аналіз є частиною пізнавального компонента. Він висловлює взаємозв'язок між питаннями, поняттями, описами, твердженнями та іншими формами уявлення, що виражають докази, міркування, досвід, думки та інформацію. До показників пізнавального компонента відносяться: вміння аналізувати ідеї; вміння наводити доводи, аналізувати та аргументувати переконавання; вміння виділити проблему, визначити результат; вміння знайти взаємозв'язок між частиною та цілим.

Діяльнісний компонент включає в себе вміння ефективно включатися в різні види діяльності на творчому рівні, вміння конструктивної взаємодії з оточуючими людьми. Зміст компонента утворюється з необхідності розвитку у художників якостей, які допомагають їм реалізувати себе як творчу особистість, і як яскраво виражену індивідуальність. Діяльнісний компонент передбачає вміння робити висновок та пояснення, де висновок це розгляд інформації та отримання висновку, обґрунтованого на фактах принципів, свідочств, думок, визначень, питань та описів. Для висновку мають значення сумніви доказів, розгляд альтернатив та підбиття підсумків. А пояснення передбачає вміння повідомити результати міркувань та оцінити думку з

погляду значень, що є основою для результатів. До таких значень відносяться: концептуальне, методологічне, критеріальне та очевидне. І припускає аргументувати власну думку.

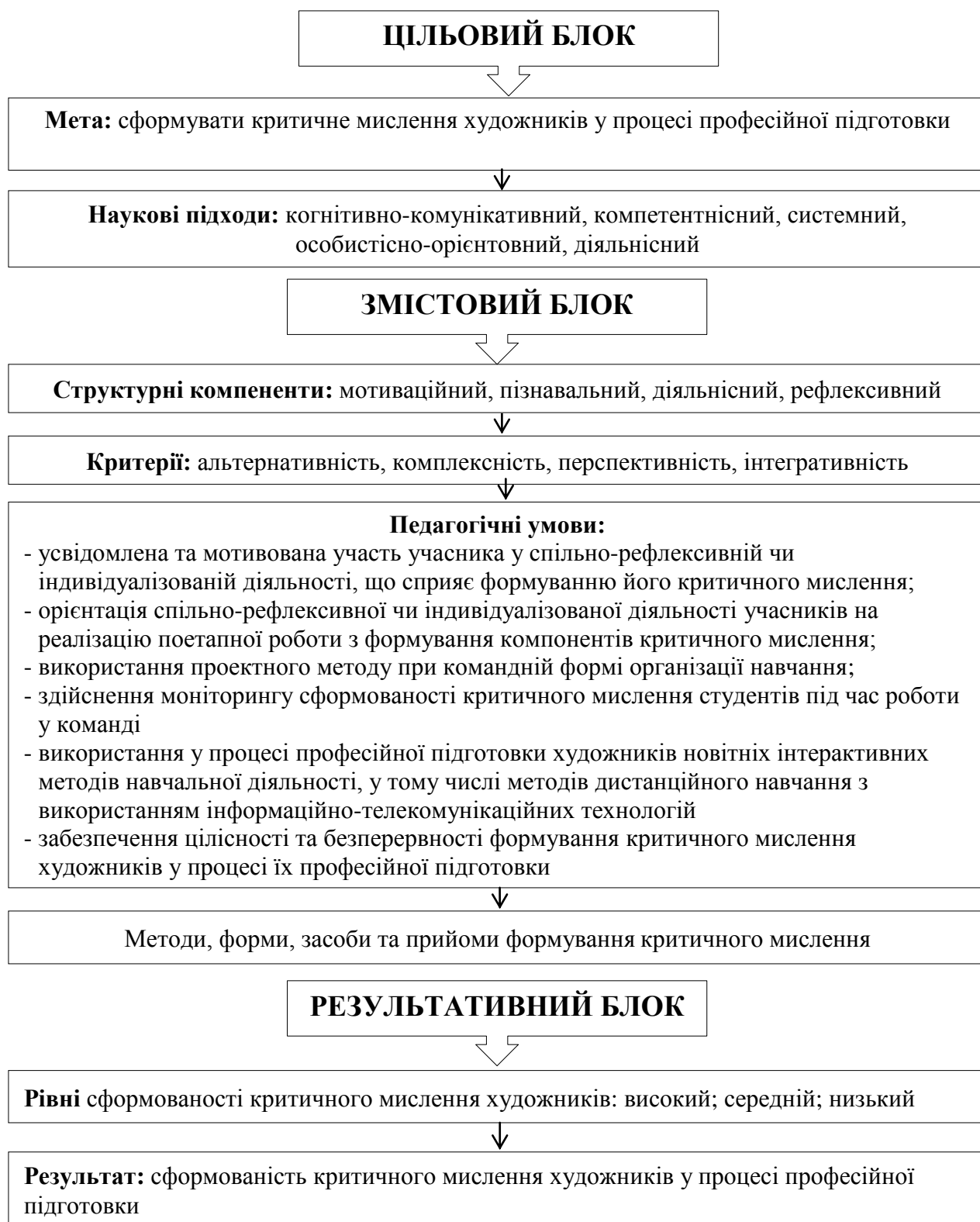

Рисунок 2.1. Модель формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки

Рефлексивний компонент має на увазі вміння визначати межі відомого та невідомого для отримання відсутньої інформації. Критичність, оцінювання своїх можливостей та ймовірних перетворень у навколишньому світі та самому собі з урахуванням діяльнісних вимог та розв'язуваних завдань; окремих етапів роботи; якості, як кінцевого продукту. Сюди ж належать і адекватні форми та методи оцінки.

Вивчення та застосування різних наукових підходів у здійсненні формування критичного мислення дають змогу визначити наступні, що відображені у критерійному блоці, критерії формування критичного мислення художників: альтернативність, комплексність, перспективність, інтегративність.

Альтернативність критичного мислення майбутніх художників виявляється у їх здатності до пошуку різних шляхів вирішення того чи іншого завдання. Показниками альтернативності також є такі фактори: використання критичного мислення спрямоване на сприяння у вирішенні різних завдань; здатність вирішення будь-якого завдання висувати ряд гіпотез. Сюди належить і цілісність всього процесу, єдність пізнавальних і емоційних аспектів, які є недиз'юнктивність.

Комплексність, як критерій критичного мислення, являє собою співвідношення пасивно, що відображають і активно, що породжують операцій у процесі вирішення задачі. Важливим показником даного критерію є і те, що формування критичного мислення художників відбувається на всіх етапах професійної підготовки.

Наступний критерій – це перспективність. Тобто мається на увазі робота на перспективу, отже, він характеризується тимчасовою віддаленістю рішень та наслідків їх втілень. Як показник виступає і те, що тимчасова обмеженість негативно позначається на розумовому процесі, звужуючи його рамки. Вона його збіднює різними аспектами, і може призвести до помилок. Вміння художників робити побудови, проектування причинно-наслідкових зв'язків, один із факторів перспективності у формуванні у них критичного мислення.

Так само в рамках перспективного критерію має значення вміння формулювати причинно-наслідкові зв'язки, які виявляють можливі зміни інформаційного поля в найближчій, проміжній та віддаленій перспективі.

Інтегративний критерій має такі показники: вміння аналізувати, вміння робити прогнози та оцінювати їх, володіння методами управління та варіантами розвитку ситуацій. Процес формування критичного мислення визначає оновлення та збагачення понятійного апарату знань. Крім того, він визначається не тільки ступенем оволодіння конкретними розумовими діями, а й тим, які об'єкти залучені до цих дій. Відомий і часто згадуваний показник – зміни співвідношень понять: першорядне та другорядне змінюються місцями. Зароджуються предметно і спрямовано нові висновки.

Педагогічні умови поширюються весь процес формування критичного мислення майбутніх художників.

Для визначення педагогічних умов, які сприятимуть формуванню критичного мислення майбутніх художників, треба сказати, що розуміється під такими у контексті заявленого дослідження. Насамперед, це повне розуміння сутності критичного мислення. Усвідомлення того, що це мислення, при якому людиною ставиться під сумнів і інформація, що надходить, і власні переконання. Воно використовується в аналізі речей та подій з обґрунтованими висновками та оцінками. Має на увазі правильну інтерпретацію та коректне застосування у відповідних ситуаціях результатів.

Педагогічними умовами формування критичного мислення виступають:

- усвідомлена та мотивована участь художника у спільно-рефлексивній чи індивідуалізованій діяльності, що сприяє формуванню його критичного мислення;

- орієнтація спільно-рефлексивної або індивідуалізованої діяльності особистості на реалізацію поетапної та комплексної роботи з формування компонентів критичного мислення (зміна мотиваційної установки від негативної до позитивної, накопичення бази знань, послідовний перехід від формування різних розумових операцій на інтуїтивному рівні до осмислених

умінь, прояв вміння рефлексувати свою діяльність індивідуально та спільно з іншими учасниками);

- використання проектного методу при командній формі організації навчання (розвиток творчих здібностей студентів, умінь, навичок ділової взаємодії та співробітництва внаслідок взаємодії викладача та студента);

- здійснення моніторингу сформованості критичного мислення студентів під час роботи у команді (рівень сформованості критичного мислення, ціннісні орієнтації та інтереси, ставлення членів команди до своїх обов'язків; ставлення до навчання, реальні, потенційні можливості студентів);

- використання у процесі професійної підготовки художників новітніх інтерактивних методів навчальної діяльності, у тому числі методів дистанційного навчання з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій;

- забезпечення цілісності та безперервності формування критичного мислення художників у процесі їх професійної підготовки.

При формуванні критичного мислення в якості системоутворюючої умови виступає усвідомлена і мотивована участь художника у спільно-рефлексивній чи індивідуалізованій діяльності. Організацію діяльнісного формування критичного мислення можна забезпечити за допомогою двох форм педагогічної взаємодії. Перша представлена переважною спільно-рефлексивною діяльністю того, хто навчається порівняно з навчальною діяльністю педагога зі створення особистісно значущого результату (певного рівня сформованості критичного мислення), друга індивідуалізованою (самостійною) діяльністю, того, хто навчається. Спільно-рефлексивна діяльність передбачає, при уявленні змісту досліджуваного об'єкта у схемі системи операцій, розподіл операцій між учасниками, а їх зв'язків – між собою. А індивідуалізована має на увазі самостійне дослідження об'єкта за допомогою готових чи розроблених алгоритмів, оцінювання своєї діяльності.

Проте значних результатів формування критичного мислення можна досягти, якщо майбутні художники свідомо братимуть участь у цій діяльності.

Поєднання пізнавального інтересу та позитивної мотивації сприяє трансформації пізнавальних мотивів в особистісні, що веде до поступового перетворення діяльності на реальну предметну. Слід зазначити, що тут цілепокладання (здатність постановки цілей своєї діяльності) не обмежене завданнями засвоєння вже кимось здобутих знань та спробами їх запам'ятовування, а засвоєння знань набуває особистісного сенсу з перспективою їх використання у майбутньому. Головне – це викликати мотивацію та спрямувати діяльність, того, хто навчається у напрямі пізнання освітніх об'єктів та вирішення проблем, пов'язаних з ними. Ефективна навчальна ситуація, коли йому як культурний аналог надається можливість знайомства не з одним, а з кількома аналогічними зразками наукової думки. Виникає педагогічна напруженість, у якій учень входить у різноманітний культурний простір, що забезпечує динаміку його подальших освітніх процесів, допомагаючи виробляти навички самовизначення у поліваріантних ситуаціях.

Відправною точкою для наступної педагогічної умови (орієнтація спільно-рефлексивної або індивідуалізованої діяльності особистості на реалізацію поетапної та комплексної роботи з формування компонентів критичного мислення) служать особливості логічного мислення учасників: перехід на стадію розумового моделювання реальних і гіпотетичних об'єктів та явищ, рефлексивне управління власним мисленням та оцінка результатів мисленнєвої діяльності інших учасників.

У рамках спільно-рефлексивної чи індивідуалізованої діяльності засвоєння нового знання відбувається за допомогою спеціально організованого формування розумових операцій у художників. Залучається апеляція до їх досвіду, актуалізуються наявні знання, проводиться навчання здійсненню аналітико-синтетичних операцій з виявлення суттєвих ознак понять, явищ та способів дій, застосування на практиці за допомогою встановлення їх складу та послідовності у вигляді побудови зразків міркування (програми операцій), що сприяють самостійному отриманню нового знання, включенню його у систему, трансляції іншим суб'єктам.

Важливою педагогічною умовою формування критичного мислення у художників у процесі професійного становлення можна вважати використання у процесі їхньої професійної підготовки новітніх інтерактивних методів, у тому числі методів дистанційного навчання з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій. У зв'язку з цим можна назвати такі принципи ефективного використання методів активного навчання, як принцип проблемності; принцип особистісної взаємодії; принцип єдності розвитку кожного учасника та групи в цілому; принцип самонавчання з урахуванням рефлексії.

Рівнево-результативний блок моделі відображає досягнутий результат, визначений рівнями (високий, середній, низький) сформованості критичного мислення художників у процесі професійної підготовки.

2.2. Визначення стану сформованості критичного мислення майбутніх художників

Критичне мислення є інтелектуальною діяльністю людини, для якої характерні високий рівень сприйняття та осмислення одержуваної інформації, а також об'єктивність і релевантність підходу до роботи з навколишнім інформаційним простором.

На основі аналізу науково-педагогічної літератури з проблеми дослідження нами було виділено три рівні оцінки сформованості критичного мислення майбутніх художників та відібрано критерії для їх визначення.

Початковий рівень критичного мислення характеризується відсутністю у досліджуваного вміння оцінювати свою діяльність і доводити правоту, підбирати аргументи, виключати свідомо неправильну відповідь. Студенти мають лише приблизне уявлення про критичне мислення. Сформованість розумових операцій, які включають аналіз, синтез, порівняння, виділення основної думки, також знаходиться на низькому рівні. Цей рівень

характеризується тим, що всі дії, які виконуються студентами, відбуваються за відомим алгоритмом, а роль викладача полягає у створенні певної ситуації та пошуку етапів виходу з неї. Сюди ми занесемо відсутність мотивації до навчання, небажання розвиватися як особистість, страх творчих і проектних завдань. Інформація, що надходить сприймається прямо, тобто приймається тим, хто навчається на віру. Знання щодо сутності та особливостей формування критичного мислення відсутні.

Середній рівень можна охарактеризувати як постійне відпрацювання операцій мислення. Передбачається наявність умінь і навичок розумових операцій у рамках суджень елементарного рівня, непевнений та недостатній досвід аргументації та контраргументації тверджень, що висуваються. Студенти мають середній рівень організованості та відсутність активної позиції, досвід доказу та спростування ще недостатній. Однак на даному рівні спостерігаються спроби оцінки та самооцінки дій, що здійснюються, з'являється розуміння необхідності конструктивної, логічно обґрунтованої критики як невід'ємної частини розумового процесу. Досліджуваний намагається оцінювати інформацію з різних точок зору, і сам аналіз, таким чином, стає більш багаторівневим і різнобічним.

Високий рівень характеризується більшим ступенем «автоматизації» навичок основних розумових операцій, чітким розумінням про критичне мислення та сформовані навички основних розумових операцій, вмінням бачити і адекватно сприймати свої та чужі недоліки (у поведінці, вчинках, міркуваннях, висновках, діях), не тільки давати оцінку та самооцінку, але й обґрунтовувати їх, висувати гіпотезу та аргументувати її, малими витратами часу на виявлення та аналіз логічних помилок, умілим підбором аргументів за та проти, толерантністю до аргументованої критики на свою адресу, наявністю інтегративних розумових умінь та здатністю їх використовувати у практичній та професійній діяльності.

В експерименті брали участь 16 студентів – майбутніх художників, які навчаються у Запорізькому національному університеті та у Хортицькій

національній навчально-реабілітаційній академії.

У сучасній науці використовуються різні методи діагностики сформованості критичного мислення. У нашому дослідженні було використано тестування, оцінка уявлень досліджуваних про рівень розвитку критичного мислення, опитування, інтерв'ю, методика «Критичний аналіз» Дж. Баррета.

1. Тестування.

Як відомо, у дидактиці тести поділяються на два типи: тести досягнень, що вимірюють рівень знань, та особистісні тести, які виявляють соціально-психологічні якості особистості. При цьому точність та об'єктивність оцінки залежить від показників, виділених для виявлення та оцінки знань.

У розробці тестів, націлених на визначення стану сформованості критичного мислення студентів, ми виходили з теоретично виділених критеріїв критичного мислення та інтегральних показників досягнення особистістю рівнів професійної компетентності.

Тести містять 20 запитань, зміст яких спрямовано на визначення рівня теоретичної обізнаності щодо критичного мислення (20 питань). Студенти відповідали на питання про його сутність, методи та форми розвитку даного феномену, прийоми, які найбільш ефективно розвиватимуть критичне мислення особистості (рис. 2.2.).

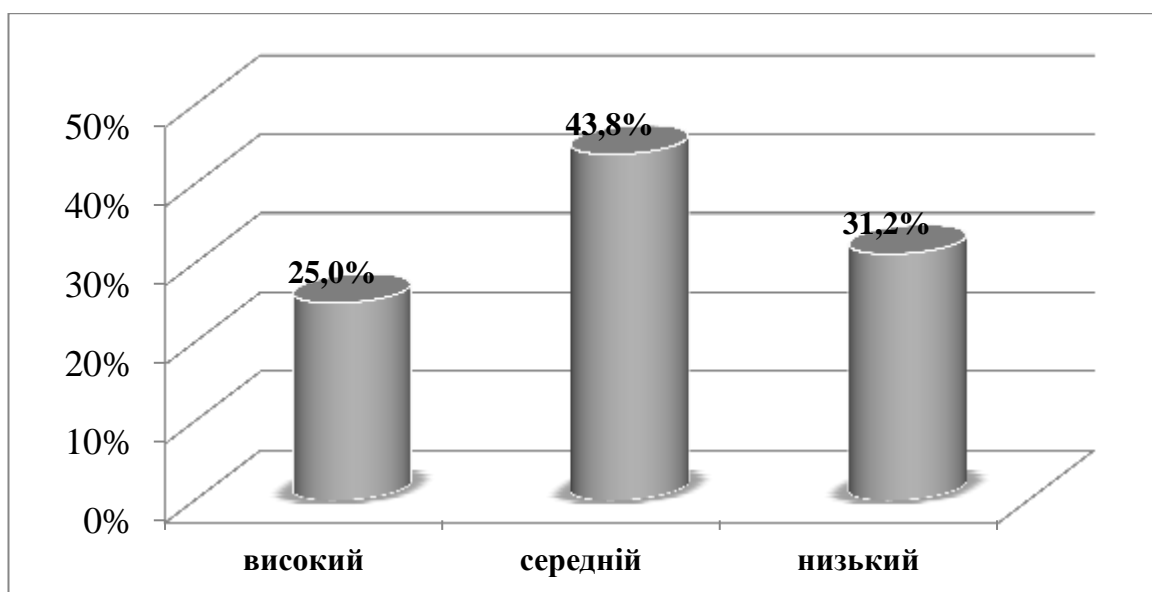

Рисунок 2.2. Рівні знань студентів в галузі формування критичного мислення

Було встановлено, що на всі питання тесту правильно не зміг відповісти жоден з досліджуваних. Більшість студентів опинилися в рамках 10-15 правильних відповідей, що відповідає середньому рівню знань.

Як видно з рисунка 2.2., більшість студентів показали середній рівень знань (43,8%), високий рівень встановлено у чотирьох досліджуваних (25,0%), п'ятеро студентів виявили низький рівень (31,2%)

2. Оцінка уявлень досліджуваних про рівень розвитку критичного мислення.

Уявлення студентів щодо їхнього рівня розвитку критичного мислення оцінювалося на підставі відповідей студентів на наступне запитання: «Оцініть, будь ласка, наскільки добре ви вмієте робити таке:

- оцінювати актуальність інформації;
- оцінювати достовірність інформації;
- визначати інформацію, яку можна використовувати як аргумент;
- відносити аргументи до різних контекстів;
- оцінювати переконливість аргументу;
- визначати недостатність інформації у аргументації;
- на основі поданої інформації для аргументації виносити чітке судження;
- розробляти валідні висновки;
- оцінювати причинно-наслідкові зв'язки;
- створювати пояснення (відповідати на питання «чому?»).

Ми припустили, що для оцінки уявлень студентів про їхній рівень сформованості критичного мислення підходить трифакторна модель, фактори якої можуть бути об'єднані в один спільний.

Перший фактор відповідає за роботу з інформацією: оцінювати актуальність інформації, оцінювати достовірність інформації.

Другий фактор за добір аргументів: визначати інформацію, яку можна використовувати як аргумент, оцінювати переконливість аргументу, визначати недостатність інформації в аргументації.

Третій за написання висновків: на основі поданої інформації для аргументації виносити чітке судження, розробляти валідні висновки, оцінювати причинно-наслідкові зв'язки, створювати пояснення (відповідати на запитання «чому?»).

В якості категорій у відповідь використовувалася порядкова шкала з чотирма категоріями відповідей «погано», «задовільно», «добре», «відмінно». Студенти мали оцінити за цією шкалою кожен пункт, що входить до складу питання. Так як відсоток студентів, які вибрали категорію «погано» не перевищував 10% з усіх питань, ця категорія була об'єднана з категорією «задовільно» (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Результати оцінки уявлень студентів про їхній рівень розвитку
критичного мислення

№	Твердження	Задовільно	Добре	Відмінно
1.	Оцінювати актуальність інформації	12,5%	56,3%	31,2%
2.	Оцінювати достовірність інформації	6,3%	62,5%	31,2%
3.	Визначати інформацію, яку можна використовувати як аргумент	25,0%	56,3%	18,7%
4.	Відносити аргументи до різних контекстів	31,2%	62,5%	6,3%
5.	Оцінювати переконливість аргументу	18,7%	43,8%	37,5%
6.	Визначати недостатність інформації у аргументації	25,0%	62,5%	12,5%
7.	На основі поданої інформації для аргументації виносити чітке судження	31,2%	50,0%	18,7%
8.	Розробляти валідні висновки	37,5%	50,0%	12,5%
9.	Оцінювати причинно-наслідкові зв'язки	31,2%	56,3%	12,5%
10.	Створювати пояснення (відповідати на питання «чому?»)	18,7%	43,8%	37,5%

Як бачимо з таблиці 2.1 більшість відповідей студентів відносилися до категорії «добре».

3. Опитування.

Студентам, що беруть участь в експерименті, пропонувався спеціальний опитувальник, що включав різноманітні якості критично мислячої особистості і вміння критично мислити, що необхідні для роботи в команді.

Завдання студентів полягало в тому, щоб оцінити значення кожного пропонованого в анкеті вміння та якості, без якого неможливо, на їх погляд, вміння критично мислити. Оцінювання здійснювалося за наступною шкалою: 1 – дуже важливо, 2 – мабуть важливо, 3 – важко сказати, 4 – швидше не важливо, 5 – зовсім не важливо.

Вміння:

- формулювати свої вміння, ідеї, оцінки, переконання незалежно від інших;
- формулювати свої проблеми;
- знаходити власний вихід із ситуації, що склалася;
- ставити цілі та вносити ідеї;
- впоратися зі своїми емоціями;
- відкрито критикувати;
- змінювати свою точку зору під впливом аргументів, але не сили;
- доступно викладати свою думку;
- слухати інших.

Якості:

- допитливість;
- толерантність;
- здатність заперечувати;
- відповідальність;
- розкутість;
- сміливість висловлювання;
- комунікативність;

- порозуміння;
- енергійність;
- тактовність.

Багато з виділених умінь узгоджуються з тими, які використовуються для характеристики поняття «критичне мислення», тобто їхнє спільне формування здатне дати нову якість – інтегративні вміння мислити критично в процесі вироблення ефективних ідей та рішень у команді професіоналів.

Було встановлено, що такі вміння членів команди, як «незалежність оцінки» та «знаходження виходу» є унікальними (табл. 2.2). Отримані результати дозволяють стверджувати, що саме ці вміння є найважливішими для розвитку таких якостей, як комунікативність, допитливість, сміливість висловлювань і тактовність (табл. 2.3).

Таблиця 2.2

Ранжування вмінь, необхідних для формування критичної думки

№	Вміння	Ранг
1.	Формулювати свої вміння, ідеї, оцінки, переконання незалежно від інших	1
2.	Формулювати свої проблеми	9
3.	Ставити цілі та вносити ідеї	2
4.	Впоратися зі своїми емоціями	8
5.	Відкрито критикувати	3
6.	Змінювати свою точку зору під впливом аргументів, але не сили	10
7.	Доступно викладати свою думку	5
8.	Слухати інших	7
9.	Ставити цілі та вносити ідеї	4
10.	Впоратися зі своїми емоціями	6

Для формування вміння незалежності оцінок необхідні всі перераховані характеристики критичного мислення. Однак для незалежності оцінок, на

думку студентів, найважливішою якістю критичного мислення є комунікативність, яка відповідно до рангової шкали займає 1 місце. У той же час рівень такої якості, як допитливість у студентів, дуже низький (8 місце).

Таблиця 2.3

Ранжування якостей, необхідних для формування критичної думки

№	Якості	Ранг
1.	Допитливість	8
2.	Толерантність	3
3.	Здатність заперечувати	4
4.	Відповідальність	7
5.	Розкутість	10
6.	Сміливість висловлювання	5
7.	Комунікативність	1
8.	Порозуміння	9
9.	Енергійність	6
10.	Тактовність	2

На друге місце майбутні художники висувають тактовність і на третє – толерантність висловлювань. Студенти формулюють свої оцінки та переконання незалежно від інших, і лише за наявності у них індивідуальності, самостійності починає формуватися критичне мислення. Після того, як студенти починають займатися конкретною проблемою, вони, безсумнівно, зіставляють точки зору, обговорюють ідеї в команді і знаходять відповіді на питання, що їх цікавлять. При цьому учасники команди не тільки тактовно критикують чужу думку, висловлюючи свою, але й можуть приймати чужі думки як власні, і якщо думка одного члена команди збігається з іншим, це лише підтверджує їхню правоту.

Наступним за ступенем важливості вмінням, необхідним для роботи в команді, на думку студентів, є вміння володіти емоціями у процесі пошуку вирішення проблеми, обміну ідеями, під час дискусій та під час спілкування з

викладачами, що передбачає вміння вислуховувати співрозмовника, правильно вести розмову, використовуючи паузи, тобто мати культуру дискусії.

4. Інтерв'ю.

Досліджувані підкреслюють високу важливість формування критичного мислення: «Професіонал у будь-якій галузі повинен мати критичне мислення, він повинен брати інформацію, він повинен її переробляти, він повинен якісь гіпотези висувати і відповідно робити релевантні висновки».

На питання про те, чи потрібно цілеспрямовано працювати над формуванням критичного мислення, більшість досліджуваних студентів відповіли ствердно. Деякі з досліджуваних майбутніх художників стверджували, що диспозиції (риса характеру) закладаються з дитинства, тоді як навички слід розвивати «...є люди, які просто вже народилися з якимись певними рисами характеру, ну, як я вже говорила, там якийсь скепсис щодо по відношенню до життя. Але я кажу, це вже риса характеру, але те, що розвивати та формувати це потрібно, безумовно, розвивати це потрібно навіть у тих людей, у яких це ось зашито у характері внаслідок народження, домашнього, шкільного виховання...»,

Серед причин підвищеної уваги до критичного мислення останніми роками найпопулярнішими було названо зростання обсягу інформації, технологічний прогрес, запити з боку ринку праці. Деякі респонденти як основні причини назвали моду. Інші респонденти наголосили, що інтерес до критичного мислення був завжди і зростання інтересу не спостерігається.

На сьогоднішній день немає єдиного визначення критичного мислення. Відсутність концептуальної ясності того, що ми розвиваємо і що оцінюватимемо також, є серйозним бар'єром. Аналіз визначень критичного мислення, які дали учасники дослідження, показав, що вони покладалися більше на здоровий глузд, ніж на знання теорії. Дуже небагато респондентів, говорячи про компетентність критичного мислення, згадували про базові навички мислення, такі як прояснення через питання; відбір релевантної інформації; аналіз та оцінка аргументів; вміння формулювати висновки та

оцінювати причинно-наслідкові зв'язки. При цьому більшість опитаних були згодні, що критичне мислення включає не тільки навички, а й риси характеру або диспозиції. Серед диспозицій були названі такі: скептицизм, відповідальність, допитливість, вміння знаходити компроміс, інтелектуальна відкритість та інтелектуальна сміливість.

Щодо готовності досліджуваних до формування критичного мислення то всі учасники дослідження сказали, що готові. Проте було зазначено, що багатьом із них бракує базових знань, необхідних для застосування критичного мислення. Майбутні художники посилаються на те, що вони вважають за краще шукати інформацію в Інтернеті, ніж утримувати в пам'яті. «У більшості є бажання, але у них не вистачає якоїсь бази, все одно має бути хоча б якась мінімальна база знань, яка міститься під кіркою», «...інша справа, що у них мабуть не вистачає якихось початкових, ну можливо, необхідних для цього ментальних можливостей, переважно довгострокова пам'ять. Це найбільша проблема на сьогоднішній день. Я думаю, всі погодяться з тим, що зараз набагато простіше зайти до Google і переглянути там інформацію, ніж її згадати. Якщо проблема з ментальними можливостями, то вже не до критичного мислення».

Інтерв'ю показало, що для формування критичного мислення найефективнішою є групова та проєктна робота, групові дискусії, дебати. При цьому повинні використовуватися як спеціально розроблені завдання, так і аналіз фейкових новин, рішення кейсів, логічні ігри.

5. Методика «Критичний аналіз» Дж. Баррета.

Відповідно до методики досліджувані повинні вибрати один із запропонованих варіантів відповіді, прийшовши до логічного висновку на основі інформації, що надається, яка повною мірою дозволяє зробити правильний висновок. Ця методика спрямовано оцінку вміння робити висновок із кількох пов'язаних між собою фактів.

Встановлено, що низький рівень здібностей (8-11 балів) мають 25,0% досліджуваних, більшість (56,3%) показали середній рівень (12-15 балів). У

18,7% досліджуваних виявлено високий рівень здібностей (16 і більше балів).
Результати представлені на рисунку 2.3.

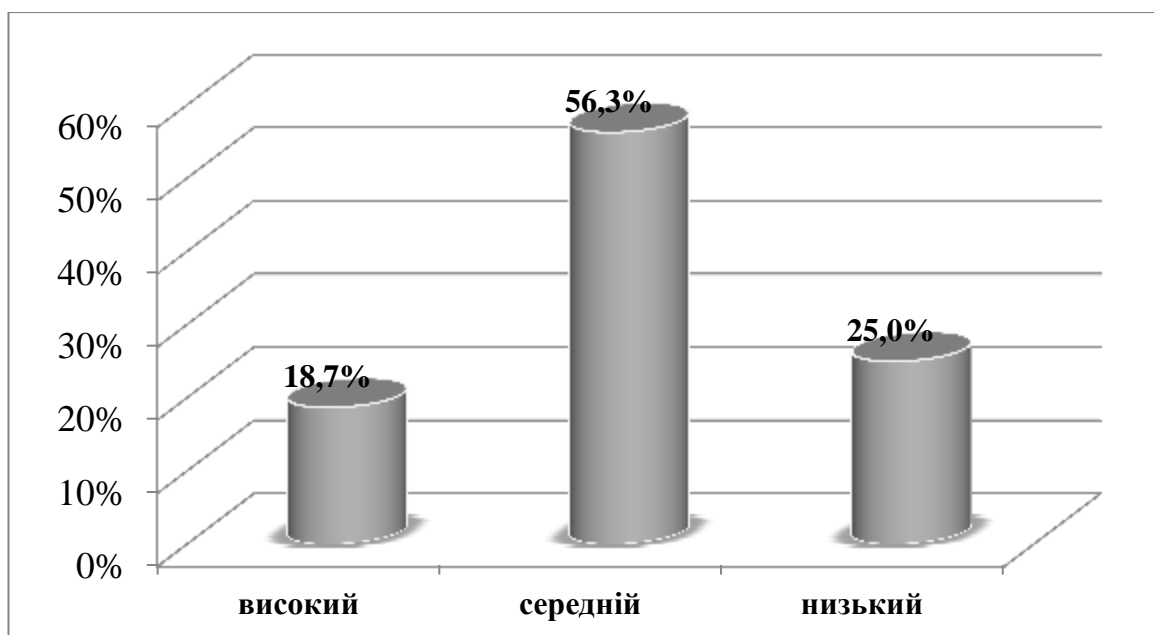

Рисунок 2.3. Результати отримані за методикою «Критичний аналіз»
Дж. Баррета

Узагальнивши отримані результати за всіма проведеними методиками, нами було встановлено рівень сформованості критичного мислення майбутніх художників (рис. 2.4.).

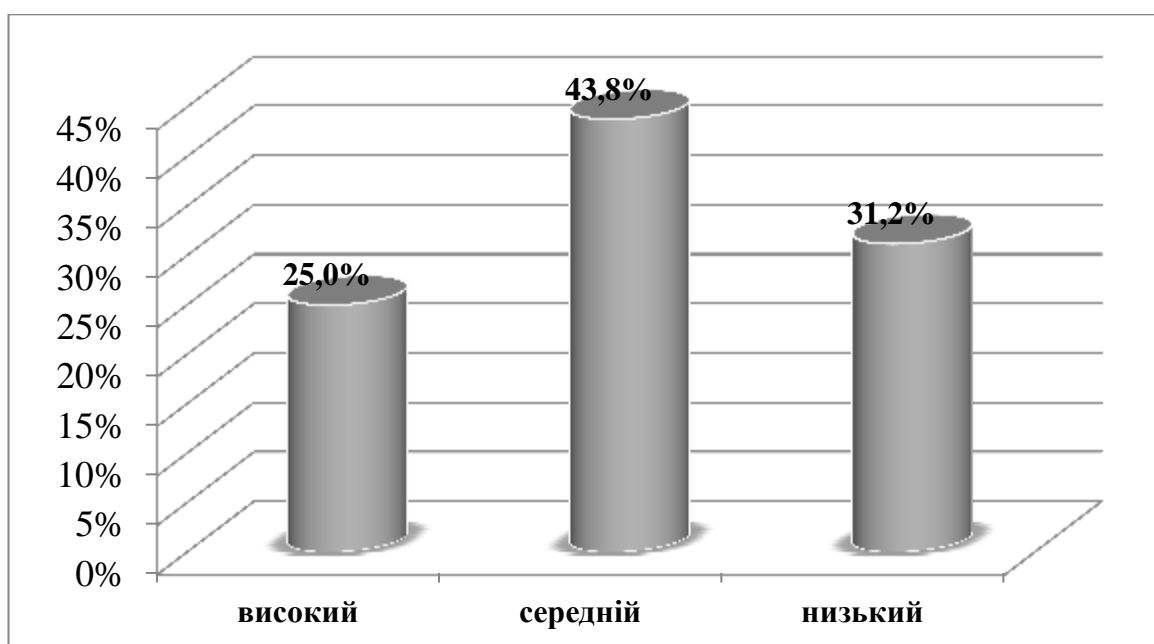

Рисунок 2.4. Рівні сформованості критичного мислення майбутніх
художників

З рисунка 2.4. видно, що високий рівень сформованості критичного мислення виявлено лише у 4 досліджуваних (25,0%), низький рівень встановлено у 5 студентів (31,2%). Більшість досліджуваних (7 майбутніх художників) мають середній рівень критичного мислення (43,8%).

Таким чином, проаналізувавши рівень сформованості критичного мислення майбутніх художників, можна зробити висновок, що переважна більшість досліджуваних мають недостатньо розвинене критичне мислення для вирішення практичних професійних завдань, що обумовлює актуальність та необхідність розробки методики формування критичного мислення.

2.3. Методика формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки

При розробці методики ми враховували той факт, що формування критичного мислення майбутніх художників буде ефективнішим за умов командної форми організації навчання.

Важливою вимогою для формування критичного мислення є необхідність використання в навчальному процесі ігрових форм, дискусій, семінарів, групових та індивідуальних робіт та інших форм організації навчання. Командна форма організації навчання дозволяє забезпечувати включення студентів до різних видів діяльності.

Дискусійні методи, практичні заняття та сама особистість педагога є найбільш ефективними у процесі навчання. Наприклад, особливістю використання проєктного методу, що здійснюється у командах, є залучення студентів до реальних відносин. Проєктний метод сприяє створенню повноцінного навчального та розвиваючого середовища, яке дозволяє сформувати учасникам команди життєво важливі основи творчих знань та вмінь, застосовувати їх у різних видах практичної діяльності. Навчання у формі практичної діяльності дозволяє студентам спілкуватися як з викладачем, так і

між собою.

На наш погляд, саме при навчанні в командах студенти опиняються в нових умовах, де вони навчаються вмінням та навичкам ділової взаємодії та співробітництва, а саме:

- швидко адаптуватися до групи, зайнятої рішенням спільного завдання;
- встановлювати особисті контакти, обмінюватися особистою інформацією та формувати необхідні думки, точки зору, правильно розподіляти та організовувати роботу;
- долати опір оточуючих, попереджати зіткнення та розбіжності;
- аналізувати та оцінювати свої дії.

При використанні проектного методу застосовують такі форми роботи, як тематичні освітні проекти; олімпіади, конкурси; тематичні конференції. Спеціальні методичні прийоми, такі як «мозковий штурм», «обговорення слабких місць», дебати, написання есе з їх доопрацюванням, редагуванням та оприлюдненням [25], проведення різних проблемних семінарів, диспутів, дискусій у формі «круглого столу», виконання різних типів завдань, що вимагають аналізу, порівняння, зіставлення, вправи, конструювання матеріалу [7], є ефективними та дозволяють студентам набувати навичок міжособистісного та ділового спілкування, ділової взаємодії взаєморозуміння.

Оскільки проектна діяльність дає можливість як отримувати знання, так й розвивати свої особливості, вона будується з урахуванням індивідуальності кожного учасника команди. Під час вивчення психологічного клімату студентської групи запропоновано таку систему характеристик психологічного клімату студентської групи:

- 1) переважний настрій у колективі: мажорний – мінорний, спокій – нервозність;
- 2) стиль емоційного життя колективу: емоційна активність – байдужість, емоційна згуртованість у значних ситуаціях – різнобій у емоційних реакціях;
- 3) характер індивідуальних взаємовідносин: симпатія – антипатія, конфліктність – співдружність; їхній стиль і тон: довіра, тактовність, теплота,

справедливість, доброзичливість, емоційна підтримка з одного боку; недовіра, нетактовність, черствість, егоїзм – з іншого;

4) ставлення до основних сфер діяльності студентської групи: навчання, суспільного життя, праці;

5) ставлення до активу групи та куратора;

б) самопочуття особистості в колективі: почуття захищеності, впевненість у підтримці групи, радість від причетності до колективу, задоволеність відносинами у колективі.

Командна форма організації навчання студентів забезпечує їхнє включення до соціальної діяльності та робить педагогічно ефективною участь у цій діяльності, в основі якої лежать так звані «соціальні проби». Під «соціальною пробою» розуміється сукупність послідовних дій, пов'язаних із виконанням спеціально організованої соціальної діяльності в економічній, політичній та духовній сферах на основі вибору способу поведінки у цій діяльності, що є засобом співвіднесення самопізнання та аналізу своїх можливостей у спектрі. Так, проєктний метод, що використовується в командах, передбачає самооцінку студентами своїх професійних можливостей (професійні проби), можливостей освоєння різних ролей у системі творчих відносин на основі послідовного вибору способу соціальної поведінки у процесі освоєння різних ролей.

Внаслідок використання методу проєктів у студентів розвиваються основні види мислення: творче, проблемне, критичне, прагнення самому створювати, усвідомлювати себе творцем у виконанні певного виду роботи.

Оскільки основним завданням методу проєктів як способу організації пізнавально-трудової діяльності студентів є вирішення проблеми, що висувається, він дозволяє студентам в системі опанувати організацією практичної діяльності, починаючи від розробки ідеї до її реалізації в моделі, продукті праці. Вся творча робота виконується групою студентів під керівництвом викладача з метою формування у членів команди загально-навчальних умінь, основ технологічної грамотності, оволодіння ними

культурою праці, способами перетворення матеріалів, інформації, технологій та складається з наступних етапів:

1. Початковий (виявлення проблеми):

- коротке формулювання завдання, пошук та аналіз проблеми або теми запропонованого проєкту (об'єкта проєктної діяльності);
- збирання, вивчення, дослідження та обробка необхідної інформації, у тому числі за допомогою інформаційних джерел, висування оптимальної ідеї;
- планування проєктної діяльності, що включає: визначення критеріїв роботи; дослідження варіантних рішень під час побудови проєкту з урахуванням вимог; підбір та опрацювання найбільш оптимального варіанту конструкції та технології виготовлення проєкту.

2. Проміжний (реалізація):

- ознайомлення з необхідною документацією;
- виконання тренувальних вправ та технологічних операцій, необхідних;
- реалізація проєкту, підбір необхідних матеріалів, інструментів, обладнання відповідно до можливостей та наявних ресурсів;
- внесення, у разі потреби, змін у конструкцію та технологію;
- дотримання правил технологій, дисципліни, культури праці;
- поточний контроль за якістю виконання проєктного виробу.

3. Заключний (узагальнення):

- оцінка якості виготовленого проєкту;
- аналіз результатів виконання теми проєкту, практичне застосування, захист проєкту;
- вивчення можливостей використання результатів проєктної діяльності у житті, участь у конкурсах та виставках проєктів.

Використання проєктної методики націлить учасників команди на розвиток певних дослідницьких навичок. Учасники проєкту матимуть можливість здійснювати творчі задуми в рамках заданої теми, самостійно добувати та аналізувати необхідну інформацію. Участь у проєктній роботі дозволить студентам продемонструвати певний рівень свого інтелектуального

розвитку.

При командній формі організації навчання відкриваються можливості прояву життєвої активності студентів, задоволення потреб особистості у команді, та існування власної точки зору породжує соціальну активність. Студентські команди максимально наближають навчання до умов спілкування, створення психологічного комфорту, ділової взаємодії, співробітництва, тобто до умов, у яких існують управлінські команди. В основі проектного методу, що використовується у студентських командах, є спільна мета, узгоджені методи, способи, спрямовані на досягнення загального результату. Студенти вчаться розпізнавати те, що від них вимагають не просто інші учасники, а ціла команда. Кожен учасник команди слідує набору принципів, правил та ігрових ролей, загальних як для даної студентської команди, так і управлінських команд загалом. Учасники оцінюють свою поведінку з боку і за стандартами, ніби встановленими ними самими. Дотримання правил, які є у студентській команді, готує їх до виконання правил, принципів, що існують у суспільстві управлінських команд.

Програма формування критичного мислення майбутніх художників у процесі професійної підготовки.

Мета програми:

- 1) окреслити проблему формування критичного мислення через командну форму організації навчання як важливу частину загальної системи підготовки студентів закладів вищої освіти для навчання їх рефлексивно-оцінним умінням;
- 2) навчити сприймати критичне мислення як спосіб, що формує власне, індивідуальне, ставлення студентів та викладачів до найрізноманітніших проявів навколишнього світу та прагнення до його продуктивного перетворення;
- 3) розглядати через призму формування критичного мислення: способи реалізації принципів та підходів; різні освітні програми; засоби навчання, методи організації діяльності;
- 4) застосовувати отримані знання у процесі щоденної професійної

діяльності.

Запропонована нами програма формування критичного мислення майбутніх художників має такі структурні елементи:

- освоєння нової системи знань про критичне мислення;
- побудова нових систем відносин;
- актуалізація потреби у художній творчості;
- з'ясування факторів, що заважають реалізації творчого потенціалу;
- експериментальна перевірка різних моделей формування критичного мислення.

В результаті освоєння змісту та технологій, що пропонуються нами у програмі, у студентів формується професійна готовність до оволодіння навичками критичного мислення, розвитку свого культурного, морального, творчого потенціалу, освоєння нових способів спілкування та взаємодії, дослідницької роботи, рефлексії своєї діяльності.

Для досягнення цієї мети до програми курсу входять два розділи: інформаційний та проєктний. Інформаційний розділ включає наступні етапи:

1) вступний етап: створення мотивації, ознайомлення з цілями, завданнями, структурою курсу;

2) етап діагностики: проведення вхідної діагностики особливостей особистості студента, актуальних проблем та рівня професійної компетентності;

3) етап комунікативності.

Зміст теоретичного розділу: основні поняття критичного мислення, основні підходи до формування критичного мислення, основи підготовки особистості, що критично мислить, сучасна ідеологія формування критичного мислення.

Практичний розділ включає проведення семінарів та ділових ігор, круглих столів, консультацій тощо з метою формування критичного мислення.

При складанні курсу формування критичного мислення використовувалися інноваційні технології, не тільки тому, що дані технології є

невід'ємною частиною навчального процесу, а й тому, що вони сприяють виникненню у майбутнього художника почуття новизни, готовності до творчої діяльності.

Наведемо приклади:

1. Тема: Сучасні концепції формування критичного мислення.

Мета: засвоїти концепцію критичного мислення.

Форма проведення: колективна творча справа.

Підготовка та хід роботи.

1) Створення команди учасників та проведення дослідницької роботи з аналізу систем формування критичного мислення: концепції соціалізації та індивідуалізації, концепція формування критичного мислення, сучасні підходи до проблем креативності та розвитку мислення; структура формування критичного мислення (цілі, виражені у вихідній концепції: діяльність, що забезпечує реалізацію цілей; суб'єкти діяльності, що народжуються в процесі діяльності та спілкування; середовище, що формує критичне мислення; етапи формування критичного мислення; методики формування критичного мислення.

2) Проведення кожною групою презентації обраної теми щодо критичного мислення.

Самостійна робота: виконання творчого завдання з однієї з тем, що пов'язана з процесом формування критичного мислення.

2. Тема: Авторські моделі щодо формування критичного мислення у студентів.

Мета: опанувати вміння вивчення та узагальнення досвіду з розвитку системи формування критичного мислення.

Форма проведення: захист проєктів.

Підготовка та хід роботи.

1) Сформувати науково-дослідні групи.

2) Вивчити досвід роботи зі створення авторської системи формування критичного мислення та оформити отриману інформацію у вигляді проєкту

творчого завдання.

- 3) Провести захист авторської системи формування критичного мислення.
- 4) Виконати аналіз та оцінку дослідницької роботи кожної групи.

Самостійна робота: створення моделі системи формування критичного мислення.

У складі структури методичної служби на певний час створюються групи на вирішення проблем, що виникають у зв'язку з актуальними питаннями забезпечення освітнього процесу. Ефективною формою їхньої діяльності є семінари, творчі звіти, круглі столи, ділові ігри. До груп входять як викладачі так і студенти.

Діяльність методичного об'єднання викладачів різноманітна, але її зміст підпорядковано вирішенню проблем удосконалення організації процесу соціально-професійного становлення студентів. На засіданнях розглядаються питання підвищення рівня пізнавальної активності студентів, аналізу та конструювання знань незалежно від професійної сфери діяльності тощо; вивчають сучасні педагогічні концепції, інноваційний педагогічний досвід, нормативні документи. На основі проведення діагностичних досліджень обговорюється стан рівня сформованості критичного мислення студентів у ЗВО, в окремих групах за окремими спеціальностями. Члени групи знайомляться з методиками аналізу, цілепокладання, діяльності студентського колективу. Відбувається обмін досвідом, розробка методичних рекомендацій щодо окремих напрямів діяльності викладачів. Проте діяльність методичного об'єднання не зводиться лише проведення його засідань. Організуються відкриті заходи, конкурси, професійне спілкування.

Упорядкування індивідуальних творчих проєктів, що пов'язані з поняттями критичного мислення, у руслі єдиної концепції, створює передумову для творчого союзу у колективі, оскільки він забезпечує взаємодоповнення зусиль педагогів в обґрунтуванні можливостей розвитку критичного мислення з різних сторін. До змісту розробки творчих проєктів на тему критичного мислення висувуються такі вимоги:

- виділити актуальність проблеми;
- обґрунтувати обрану тему, предмет та об'єкт вивчення;
- сформулювати гіпотези дослідження з урахуванням концептуальних позицій педагога;
- визначити цілі та завдання творчого пошуку для підтвердження гіпотези;
- вибрати методики дослідження;
- обґрунтувати етапи дослідження та їх завдання;
- визначити очікувані результати;
- визначити очікувану новизну та практичну значущість результату дослідження.

Оскільки індивідуальні творчі проекти є результатом тривалого процесу, то науково-методичні розробки можуть бути результатом будь-якого етапу інноваційної діяльності. Прикладом може бути науково-методична розробка проведення командної гри.

Гра проходить у кілька етапів:

1) Підготовка до гри. На цьому етапі відбувається попередня підготовка пакету матеріалів, зразків, паперу для запису учасників гри (для подальшого аналізу роботи).

2) Введення у гру. Пояснюється мета роботи. Формуються команди (по 13 осіб). Формується експертна група для оцінки проектів кожної з груп та підбиття підсумків гри.

3) Робота у малих групах із створення проекту.

4) Презентація проектів.

5) Виступ експертів із необхідними коментарями щодо проектів.

6) Повторне обговорення у командах.

7) Ухвалення рішень через процедуру голосування.

У проведеній грі «встановлення взаємин» учасники виступають як члени команди, завдання якої полягає в тому, щоб виконати завдання з максимальною точністю за найменшу кількість часу. В результаті гри запропоновано три різні

комунікативні ситуації:

1. Одностороннє спілкування – завдання А.
2. Двостороннє спілкування – завдання Б.
3. Двостороннє спілкування з використанням наочних засобів – завдання В.

На початку гри перед учасниками ставляться такі цілі:

- поставити завдання та правильно його вирішити, тобто виконати завдання з максимальною точністю за найменшу кількість часу;
- виявити причини виникнення проблем у спілкуванні;
- виявити переваги та недоліки;
- усвідомити, що правильне рішення завдання досягається лише при використанні опитувального методу, що дозволяє визначити ступінь розуміння;
- критично оцінити свої дії та дії інших гравців.

Після закінчення гри серед учасників проводиться обговорення, де їм пропонується відповісти на питання, які визначають рівень спілкування.

Запитання для учасників гри:

Завдання А: одностороннє спілкування.

1. Що ви відчували у ролі замовника та виконавця у ситуації одностороннього спілкування?

Чи зазнали ви невдачі, виконуючи роль виконавця? Чому? Роль замовника? Чому?

2. Побачивши зразок, чи ви зрозуміли як виконавець, що завдання замовника було вірним і точно виконаним?

Які пропозиції ви можете зробити для покращення виконання завдання?

3. Як замовник – чи розумієте ви, що виконавець виконав роботу правильно відповідно до поставленого вами завдання?

Якщо ні, то в чому ви бачите проблему?

Як би ви вирішили проблему(и)?

4. Чи позначається відсутність інформації як на замовниках, так і на виконавцях?

5. Чи використовували ви спосіб одностороннього спілкування раніше? Ви використовуєте його у вашій роботі?

Чи зазнали ви невдачі?

Чи виконали всі необхідні вказівки?

6. Який відсутній компонент у односторонньому спілкуванні міг би покращити пояснення завдання з боку замовника та забезпечити повне розуміння та правильне виконання завдання з боку виконавця?

Завдання Б: двостороннє спілкування.

7. Що відчувають замовники та виконавці у ситуації двостороннього спілкування?

Чи зазнали ви невдачі в ролі замовника? Чому? У ролі виконавця? Чому?

8. Побачивши зразок, чи ви зрозуміли як виконавець, що завдання замовника було правильно виконане?

Чи зазнали ви невдачі у виконанні завдання?

Чи ви передали це переживання замовнику у вашій інформації? Замовники, чи були ви поінформовані про невдачі виконавця?

Чи зрозуміли ви, що невдача була природним фактом? Що ви зробили для покращення?

9. Як замовник – чи ви зрозуміли, що виконавець виконав завдання точно, відповідно до ваших вказівок? Якщо ні, у чому ви бачили проблему?

Що ви зробили для її вирішення?

10. Чи допомагала наявність інформації роботі замовника/виконавця? Чи є можливим той факт, що в процесі виконання завдань, як замовником, так і виконавцем, обмін інформацією є необхідною умовою? Чи намагалися замовники визначити міру розуміння виконавців? Чи запитували замовники виконавців, і чи вимагали вони від них правильного тлумачення? У разі використання усного спілкування чи була інформація значнішою та повнішою?

11. Якщо використовувалася інформація, чому у процесі двостороннього спілкування досі були проблеми?

Як можна було б виправити ці проблеми?

Наскільки замовники були впевнені у правильності ухвалення рішення?

Завдання В: двостороннє спілкування з використанням наочних засобів.

Під час обговорення завдання В використовувалися питання завдань А і Б (з № 1 по № 11).

12. Чи допомогли наочні засоби у виконанні завдання В? Чи скоротився час виконання завдань командами під час використання наочних засобів?

Якщо це так, то чому використання наочних засобів є ефективним?

Чи допомагали вони точно виконувати завдання? Чи можна спостерігати у роботі вашої команди ефективне використання наочних засобів?

13. Використовуючи наочні засоби, чи зрозуміли ви як замовники, що результат роботи виконавця більше залежить не від пояснень замовника, а від використання наочних засобів? Чи була потрібна допомога замовника в цьому випадку чи ні?

Після вивчення всіх відповідей учасників робляться деякі практичні висновки.

Наприклад. При виконанні першого завдання А була створена найпростіша ситуація, так зване одностороннє спілкування, коли перед учасниками ставилося завдання, але при цьому члени команди повинні були виконати завдання, не ставлячи запитань і не відповідаючи на питання один одного. Основною причиною невдачі виступає відсутність інформації, що має початкову важливість у виконанні завдання.

У ході проведення гри члени команди оцінюють результати своїх розумових процесів – наскільки правильно було прийняте ними рішення чи наскільки вдало вони впоралися з поставленим завданням. Критичне мислення також включає оцінку самого розумового процесу – ходу міркувань, які привели їх до висновків, і тих факторів, які вони врахували при прийнятті рішення. У цій ситуації студенти використовують вміння критично чи спрямовано мислити, таке мислення передбачає свідому оцінку дій.

Обговорення гри відбувається у кілька етапів:

1. Спочатку учасникам пропонується висловити своє ставлення до того,

що відбувається, дуже коротко. «Погано чи добре», «Згідний чи згоден» тощо. Однак така процедура не сприяє прийняттю рішень, оскільки може призвести до численних негативних наслідків.

2. Далі висуваються два полярні і свідомо неприйнятні підходи до вирішення поставленої проблеми, що могло дозволити знайти «золоту середину». За основу приймається свідомо хибна думка, яка шляхом коректного логічного розвитку доводиться до стадії суперечності загальноприйнятним положенням. Учасники повертаються до вихідної позиції та шукають шляхи її зміни, коригування та перетворення.

3. На цьому етапі пропонується помилкове твердження, і члени команди мають розкрити невідповідність цього твердження реальності, тобто виявити протиріччя між висловленою точкою зору та результатами.

4. На закінчення учасники проводять глибокий, багатоплановий та багатофакторний аналіз явищ, підходів та принципів.

Таким чином, учасники можуть зробити висновок, що для ухвалення вірних рішень членам команди необхідно виконати такі завдання:

- пошук різних варіантів вирішення проблеми;
- обмірковування всіх «+» і «-»;
- формулювання завдання іншими словами, що дозволяє змінити акценти та обміркувати різні рішення;
- усвідомлення важливості впливу оптимістичних оцінок на вибір рішення;
- розуміння негативного впливу прийняття рішень використання спотворених фактів;
- пошук необхідної та додаткової інформації, щоб уникнути прийняття ризикованих рішень;
- усвідомлення залежності результатів роботи від правильності ухваленого рішення;
- доведення до мінімуму впливу негативних емоцій.

Таким чином, аналіз показує, що методика формування критичного

мислення майбутніх художників пов'язана з раціональним поєднанням різноманітних форм та методів (інформаційні лекції, семінари, дискусії, проєктування моделі формування критичного мислення, проведення різних ігор тощо), які дозволяють моделювати професійний зміст формування критичного мислення та формувати потребу у застосуванні критичного мислення.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило сформулювати такі висновки.

На основі аналізу наукових джерел вітчизняних та зарубіжних учених з'ясовано, що критичне мислення розуміється як спосіб мислення, що дозволяє, виходячи з раніше вироблених критеріїв у контексті виділеної проблеми, підбирати, аналізувати та оцінювати інформацію необхідну для аргументованого міркування та/або ухвалення рішення.

Встановлено, що характерними особливостями розвиненого критичного мислення є: відкритість новим ідеям, здатність сумніватися. У критичному мисленні передбачається засвоєння наступних навичок: вміння знаходити в суперечках аргументи, вміння дивитися на вже відомі факти з нової точки зору, вміння відрізняти факти від припущень, виділяти причинно-наслідкові зв'язки, виявляти помилки, якщо вони є, знаходити раціональні способи усунення помилок в міркуваннях.

Яскравою особливістю критичного мислення художника, обумовленою активною участю у творчому процесі зорових образів пам'яті та уяви, є його асоціативність. Асоціації з контрасту, за подібністю та суміжністю постійно присутні в мисленнєвій діяльності художника на всіх етапах його творчого процесу. І чим багатше, різноманітніше ці асоціації, тим виразнішими та цікавішими є художні образи, сюжети, створювані на їх основі.

Важливим аспектом професійного розвитку художників є постійна робота над створенням художніх образів. Критичне мислення – це інтелектуально-мисленнєвий процес, що розвивається під час художньої діяльності, який передбачає створення та сприйняття творів мистецтва та явищ навколишнього середовища, що включає емоційні переживання людини. Для формування критичного мислення митцям необхідно вирішувати емоційно-образні завдання, внаслідок чого у них відбувається усвідомлення образотворчих та виразних можливостей художньої мови для реалізації ідеї композиції.

Під формуванням критичного мислення ми розуміємо процес набуття суб'єктом здатності критичності і рефлексії, ставити під сумнів безліч сформованих точок зору на явище, вміння висувати тезис і аргументувати його. Критичне мислення забезпечує процеси самопізнання, самоосвіти, самореалізації особистості, відкриває можливості виходу суб'єкта за межі заданих відносин, сформованих зв'язків. Опанувавши критичне мислення, суб'єкт набуває здатності до цілепокладання, проєктування, програмування та корекції своїх дій, оцінки результату своєї діяльності.

У ході теоретичного аналізу було з'ясовано, що критичне мислення не формується стихійно в процесі життєдіяльності, для його виникнення та розвитку потрібне спеціальне навчання з використанням особливих педагогічних засобів. При цьому важливу роль відіграє правильний вибір форм організаційного навчання, оскільки вміння критично мислити виробляється в умовах взаємодії педагога та студента у процесі вирішення групових завдань.

Розроблено модель формування критичного мислення художників у процесі професійної підготовки, яка складається з цільового, змістовного та рівнево-результативного блоків.

Обґрунтовано педагогічні умови формування критичного мислення художників у процесі професійної підготовки:

- усвідомлена та мотивована участь художника у спільно-рефлексивній чи індивідуалізованій діяльності, що сприяє формуванню його критичного мислення;
- орієнтація спільно-рефлексивної або індивідуалізованої діяльності особистості на реалізацію поетапної та комплексної роботи з формування компонентів критичного мислення (зміна мотиваційної установки від негативної до позитивної, накопичення бази знань, послідовний перехід від формування різних розумових операцій на інтуїтивному рівні до осмислених умінь, прояв вміння рефлексувати свою діяльність індивідуально та спільно з іншими учасниками);
- використання проєктного методу при командній формі організації

навчання (розвиток творчих здібностей студентів, умінь, навичок ділової взаємодії та співробітництва внаслідок взаємодії викладача та студента);

- здійснення моніторингу сформованості критичного мислення студентів під час роботи у команді (рівень сформованості критичного мислення, ціннісні орієнтації та інтереси, ставлення членів команди до своїх обов'язків; ставлення до навчання, реальні, потенційні можливості студентів)

- використання у процесі професійної підготовки художників новітніх інтерактивних методів навчальної діяльності, у тому числі методів дистанційного навчання з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій;

- забезпечення цілісності та безперервності формування критичного мислення художників у процесі їх професійної підготовки

В ході експериментального дослідження встановлено що переважна більшість досліджуваних майбутніх художників мають недостатньо розвинене критичне мислення для вирішення практичних та професійних завдань.

Розроблено методику формування критичного мислення майбутніх художників, яка пов'язана з раціональним поєднанням різноманітних форм та методів (інформаційні лекції, семінари, дискусії, проектування моделі формування критичного мислення, проведення різних ігор тощо), які дозволяють моделювати професійний зміст формування критичного мислення та формувати потребу у застосуванні критичного мислення.

Таким чином мета дослідження досягнута, завдання виконані.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонова О. Є. Теоретичні підходи до створення моделі педагогічної обдарованості. *Професійно-педагогічна освіта: сучасні концептуальні моделі та тенденції розвитку* : монографія / О. А. Дубасенюк та ін. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2006. С. 175-215.
2. Астаф'єва М., Прошкін В., Радченко С. Формування критичного мислення майбутніх учителів математики засобами геометрії. *Освітологічний дискурс*. 2018. № 1-2 (20-21). С. 100-115.
3. Белкіна-Ковальчук О. В. Формування критичного мислення учнів початкових класів у процесі навчання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Луцьк, 2006. 215 с.
4. Бова І. М. Теорія рішення винахідницьких задач як чинник розвитку творчого потенціалу учнів на уроках української мови. *Таврійський вісник освіти*. 2016. № 4. С. 197-203. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2016_4_39.
5. Волинець В. Вплив штучного інтелекту на сучасне мистецтво: можливості та виклики. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. № 6 (1). С. 21-31.
6. Горбунова В. В. Психологія командотворення. Цінніснорольовий підхід до формування та розвитку команд: монографія. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 380 с.
7. Гуревич Р. С., Кадемія М. Ю., Шевченко Л. С. Інформаційні технології навчання: інноваційний підхід : навч. посіб. Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2012. 348 с.
8. Дещинський Л. Є., Терський С. В., Зінкевич Р. Д., Денісов Я. Я. Історія української та зарубіжної культури : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Бескид Біт, 2008. 251 с.
9. Діденко Л. В. Особливості впровадження штучного інтелекту в сучасну вищу освіту. Технології добросчесного використання штучного інтелекту у

сфері освіти та науки : матеріали всеукр. наук.-пед. підвищ. кваліф. (м. Одеса, 31 липня – 10 вересня 2023 р.). Одеса, 2023. С. 85-89. URL: https://cuesc.org.ua/images/informlist/Maket_advanced_training_PSAU.pdf.

10. Духовно-моральне виховання особистості : теорія та практика : наук.-метод. посіб. / за заг. ред. Л. М. Михайлової. Харків : «Друкарня Мадрид», 2019. 250 с.

11. Жидкова Н. Критичне мислення у розвитку творчості учнів на уроках суспільствознавчих предметів. *Український педагогічний журнал*. 2020. № 4. С. 180-191.

12. Києнко-Романюк Л. А. Розвиток критичного мислення студентської молоді як загальнопедагогічна проблема : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2007. 235 с.

13. Колесова О. П. Формування критичного мислення у майбутніх економістів засобами інтерактивних технологій навчання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Запоріжжя, 2010. 23 с.

14. Красильникова Г. В., Лук'янова Л. Б., Солдатенко М. М. Моніторингові технології в педагогічній освіті : навч. посіб. Київ : Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих, 2018. 230 с.

15. Матійків І. М., Ковальчук З. Я. Професійна майстерність психолога : навч.-метод. посіб. Львів : Львівський державний університет внут рішніх справ, 2016. 340 с.

16. Нікітченко О. С., Тарасова О. А. Формування навичок критичного мислення на уроках іноземної мови : навч.-практ. посіб. Харків : «Друкарня Мадрид», 2017. 104 с.

17. Овдійчук В. А. Розвиток критичного мислення на уроках інформатики в закладі загальної середньої освіти. *Психолого-педагогічні основи гуманізації навчально-виховного процесу в школі та ВНЗ*. 2019. Вип. 2 (22). С. 118-128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Prog_2019_2_16.

18. Овдійчук В. Структурно-компонентний аналіз поняття «критичне мислення» у психолого-педагогічному дискурсі. *Освітні обрії*. 2021. № 1 (52).

С. 22-27.

19. Одинцова Г. Ю. Роль установки у формуванні креативного мислення юриста : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01. Київ, 2016. 252 с.

20. Парамзіна С. В. Проектування як особливий вид діяльності. *Отримання знань. Дистанційна підтримка освіти школярів*. URL: <https://disted.edu.vn.ua/courses/learn/8203>.

21. Починкова М. М. Формування критичного мислення майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04. Старобільськ, 2021. 572 с.

22. Проектні технології навчання учнів професійно-технічних навчальних закладів (для педагогічних працівників професійно-технічних навчальних закладів) : довідник / Л. А. Романов та ін. Київ : ІПТО НАПН України, 2018. 92 с.

23. Рассоха І. М. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» для студентів 5 курсу денної форми навчання освітнього-кваліфікаційного рівня «магістр» спеціальностей 8.050106, 8.03050901 «Облік і аудит», 8.050201 «Менеджмент організацій», 8.03060101 «Менеджмент організацій і адміністрування (за видами економічної діяльності)». Харків : ХНАМГ, 2011. 76 с.

24. Розвиток критичного мислення молодших школярів в умовах Нової української школи : метод. посіб. / автор-уклад. Н. Б. Ларіонова. Харків : «Друкарня Мадрид», 2019. 64 с.

25. Сусліков Л. М., Студеняк І. П. Управління науковими проектами : навч. посіб. Ужгород : Вид-во УжНУ «Говерла», 2019. 432 с.

26. Сучасні інформаційно-комунікаційні технології : навч. посіб. / Г. Г. Швачич та ін. Дніпро : НМетАУ, 2017. 230 с.

27. Теорія і практика проектного навчання у професійно-технічних навчальних закладах : монографія / В. М. Аніщенко та ін. Житомир : «Полісся», 2019. 208 с.

28. Терно С. О. Методика розвитку критичного мислення школярів у

процесі навчання історії : посібник для вчителя. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2012. 70 с.

29. Технологія проведення моніторингових досліджень (Із досвіду роботи) / І. В. Капустін та ін. Харків : Харківська академія неперервної освіти, 2013. 85 с.

30. Ткаченко Л. І. Формування критичного мислення у майбутніх учителів початкової школи у процесі професійної підготовки : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 2015. 278 с.

31. Тягло О. В. Критичне мислення : навч. посіб. Харків : Основа, 2008. 192 с.

32. Хачумян Т. І. Формування критичного мислення студентів вищих навчальних закладів засобами інформаційних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Харків, 2005. 20 с.

33. Ясенев О. П., Дубовий О. В. Образне мислення як чинник розвитку професійної майстерності у студентів мистецьких спеціальностей. *Вісник КНУКіМ. Мистецтвознавство*. 2021. № 45. С. 257-263.

34. Bailin S. Critical thinking and science education. *Science & Education*. 2002. №. 4. P. 361-375.

35. Dewey J. *How We Think: A Restatement of the Relation of Reflective Thinking to the Educative Process*. Boston, MA : D.C. Heath & Co Publishers. URL: [https://www.scirp.org/\(S\(351jmbntvnsjt1aadkposzje\)\)/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1434306](https://www.scirp.org/(S(351jmbntvnsjt1aadkposzje))/reference/ReferencesPapers.aspx?ReferenceID=1434306).

36. Ennis R. H. A logical basis for measuring critical thinking skills. *Educational leadership*. 1985. №. 2. P. 44-48.

37. Facione P. A. The Delphi report. Committee on pre-college philosophy. URL: <https://www.qcc.cuny.edu/socialSciences/pppecorino/CT-Expert-Report.pdf>.

38. Gelder T. V. Teaching critical thinking: Some lessons from cognitive science. *College teaching*. 2005. Vol. 53. P. 41-48.

39. Lewis A., Smith D. Defining higher order thinking. *Theory into practice*. 1993. №. 3. Н. 131-137.

40. Paul R. W., Elder L., Bartell T. California teacher preparation for instruction in critical thinking : Research findings and policy recommendations. URL: <https://eric.ed.gov/?id=ED437379/>.

41. Paul R., Elder L. The Critical Thinking Reading and Writing Test. Tomales, CA : Foundation for Critical Thinking, 2006. 68 p.

42. Scriven M., Paul R. Defining Critical Thinking. URL: <http://www.criticalthinking.org/pages/defining-critical-thinking/766>

43. Sternberg R. J. Critical Thinking : Its Nature, Measurement, and Improvement. URL: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED272882.pdf>.

44. Thayer-Bacon B. J. Transforming and redescribing critical thinking. *Inquiry : critical thinking across the disciplines*. 2000. №. 4. P. 4-6.

**Декларація академічної доброчесності здобувача
ступеня вищої освіти ЗНУ**

Я Сімчук Віталій Олександрович, студент 2 курсу, форми навчання денна, факультету соціальної педагогіки та психології, спеціальність освітні, педагогічні науки, адреса електронної пошти finearts.ua@gmail.com,

- підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Педагогічні умови формування критичного мислення художників у процесі професійної підготовки» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений/ознайомлена;

- заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

- згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

_____ Сімчук В.О.

_____ Локарева Г.В.